

Deloitte Insight

Financiële trendanalyse gemeenten, provincies en waterschappen

Drs. P.G.J.M. Jussen RA
P.A. Naaktgeboren RA
Drs. R.M.J. van Vugt RA
Drs. F.J. Wijnstok RA

Rotterdam
7 april 2014

Duurzaam

Voorwoord

De lokale overheid is enorm in beweging en staat volop in de publieke belangstelling. Dit geldt voor de hele sector, maar ook voor individuele provincies, gemeenten en waterschappen. De toegenomen aandacht heeft verschillende redenen.

Maatschappelijk verantwoord gedrag

Ten eerste vragen burger en media op steeds meer terreinen verantwoording van publieke organisaties. Van publieke organisaties wordt verlangd dat zij zich maatschappelijk verantwoord gedragen, transparant zijn, de inkomens, bonussen, declaraties en ontslagpremies openbaar maken en in de hand houden, integer handelen en wet- en regelgeving strikt naleven.

Financiële situatie

De tweede reden voor de toegenomen aandacht is de financiële situatie van lagere overheden. De economische crisis heeft ook de lokale overheid in de portemonnee geraakt. Hetzij direct, door lagere eigen inkomsten en hogere lasten, hetzij indirect, door de bezuinigingen van het Rijk, hetzij door verliezen bij de ontwikkeling van nieuwbouwplannen voor woningen en/of bedrijfsterreinen. Vooral gemeenten zijn hard getroffen door de gevolgen van de economische situatie. Dit heeft geleid tot bezuinigingen op voorzieningen voor de burgers, lastenverhogingen voor de burgers en een zwakkere financiële positie van de lokale overheden.

Decentralisatie overheidstaken

Ook de decentralisatie van overheidstaken heeft geleid tot meer aandacht voor de lokale overheid. Deze decentralisatie van taken gaat gepaard met taakstellende bezuinigingen voor de lokale overheid: de taken moeten niet alleen beter worden uitgevoerd, maar ook goedkoper.

Database

Welke effecten hebben de economisch magere jaren en de bezuinigingen op de financiële situatie van de lagere overheden? Op basis van een database met de jaarrekeningen van alle provincies, gemeenten en waterschappen van de afgelopen jaren hebben wij de financiële cijfers van de lagere overheden op een rijtje gezet en geanalyseerd. In deze Deloitte Insight geven wij inzicht in kengetallen en trends voor de provincies, gemeenten en waterschappen. De kengetallen geven een goed beeld van het financiële reilen en zeilen van de lokale overheid. In hoofdstuk 1 en 2 vindt u een beschouwing van de belangrijkste ontwikkelingen en constatering ten aanzien van gemeenten, provincies en waterschappen. In hoofdstuk 3 worden de kengetallen en trends van de gemeenten nader geanalyseerd. In hoofdstuk 4 staan de belangrijkste ontwikkelingen in de financiële positie van provincies beschreven en in hoofdstuk 5 de belangrijkste ontwikkelingen in de financiële positie van waterschappen.

Deze Deloitte Insight is mede tot stand gekomen door de constructieve bijdragen van P. Klop RA en drs. F.A.J. van Kuijck RA RO EMIA. Wij wensen u veel leesplezier en nieuwe inzichten toe.

Drs. R.M.J. van Vugt RA

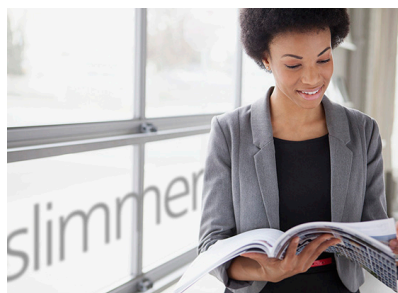
7 april 2014

Inhoudsopgave

2

8

14

---

2 **Algemeen**

---

8 **Conclusies**

---

14 **Gemeenten**

---

36 **Provincies**

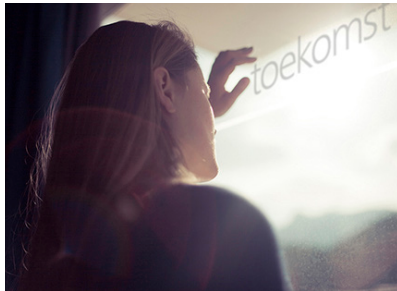
46 **Waterschappen**

36

46

1. Algemeen

Bruto- en nettoschulden

De brutoschuld van de lokale overheden is tussen 2010 en 2012 toegenomen van € 60,6 miljard tot € 64,4 miljard. De nettoschuld is in deze periode gestegen van € 17,1 miljard naar € 22,5 miljard.

De brutoschuld van gemeenten nam van 2010 tot 2012 toe van € 49 miljard tot € 51,7 miljard. De nettoschuld steeg van € 23,8 miljard naar € 29,4 miljard.

De brutoschuld van provincies is tussen 2010 en 2012 toegenomen van € 5,2 miljard tot € 5,9 miljard. De nettoschuld nam in deze periode af: van -/- € 12,6 miljard tot -/- € 13,3 miljard (nettobezit dus).

De brutoschuld van waterschappen steeg tussen 2010 tot 2012 van € 6,4 miljard naar € 6,9 miljard. De nettoschuld nam toe van € 5,8 miljard tot € 6,4 miljard.

In onderstaand figuur is de ontwikkeling van de brutoschuld en nettoschuld in de periode 2010 tot en met 2012 weergegeven van de lokale overheden.

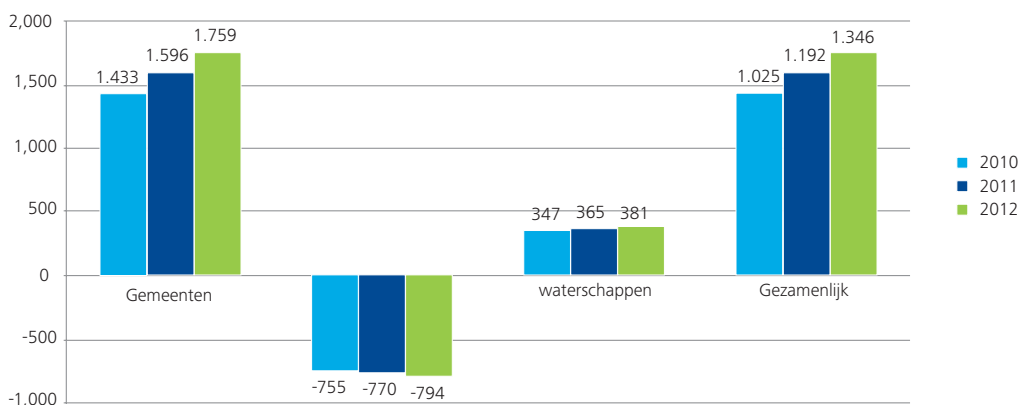
Ontwikkeling bruto- en nettoschuld LMB 2010–2012

			2012		2011		2010
Gemeenten							
Brutoschuld	+5,5%	↑	€ 51,7 miljard	↑	€ 49,9 miljard		€ 49,0 miljard
Nettoschuld	+23,5%	↑	€ 29,4 miljard	↑	€ 26,6 miljard		€ 23,8 miljard
Provincies							
Brutoschuld	+13,5%		= € 5,9 miljard	↑	€ 5,9 miljard		€ 5,2 miljard
Nettoschuld	-/-5,6%	↓	-/- € 13,3 miljard	↓	-/- € 12,8 miljard		-/- € 12,6 miljard
Waterschappen							
Brutoschuld	+7,8%	↑	€ 6,9 miljard	↑	€ 6,7 miljard		€ 6,4 miljard
Nettoschuld	+10,3%	↑	€ 6,4 miljard	↑	€ 6,1 miljard		€ 5,8 miljard
Gezamenlijk							
Brutoschuld		↑	€ 64,4 miljard	↑	€ 62,5 miljard		€ 60,6 miljard
Nettoschuld		↑	€ 22,5 miljard	↑	€ 19,8 miljard		€ 17,1 miljard

- Brutoschuld: lang + kort vreemd vermogen
- Nettoschuld: lang + kort vreemd vermogen -/- vlottende activa (exclusief voorraden -/- langlopende uitgezette leningen -/- langlopende beleggingen)

Nettoschuld per inwoner

De netto-schuld van de lokale overheden is tussen 2010 en 2012 toegenomen van € 1.025 per inwoner tot € 1.346 per inwoner. De netto-schuld van de gemeenten steeg in deze periode van € 1.433 per inwoner naar € 1.759 per inwoner. De nettoschuld van de provincies nam tussen 2010 en 2012 af van -/- € 755 per inwoner tot -/- € 794 per inwoner. Ten slotte de netto-schuld van de waterschappen: deze steeg tussen 2010 en 2012 van € 347 per inwoner tot € 381 per inwoner. Zie ook de volgende figuur.

Financieringsstructuur lokale overheden

Aanwending externe financiering LMB 2010–2012

(X € 1,0 miljard)

	Totaal gemeenten, provincies en waterschappen		
	2012	2011	2010
Langlopende schulden	43,3	41,7	38,9
Vlottende passiva	21,0	20,8	21,7
Vlottende activa (excl. voorraden)	-/- 15,9	-/- 16,4	-/- 16,0
Externe financiering	48,5	46,1	44,6
Kapitaalverstrekkng deelnemingen	3,0	2,8	2,9
Uitgezette leningen	13,4	14,3	16,1
Overige uitzettingen > 1 jaar	12,5	12,0	11,4
Voorraden	11,7	12,2	12,6
Bijdrage aan activa in eigendom derden			
Inzet financiering FVA en GREX	40,6	41,3	43,0
Externe financiering ten behoeve van het voorzieningenniveau (mava)	7,9	4,8	1,6
Materiële vaste activa	61,0	58,4	56,0
Externe financiering in % materiële vaste activa	13%	8%	3%

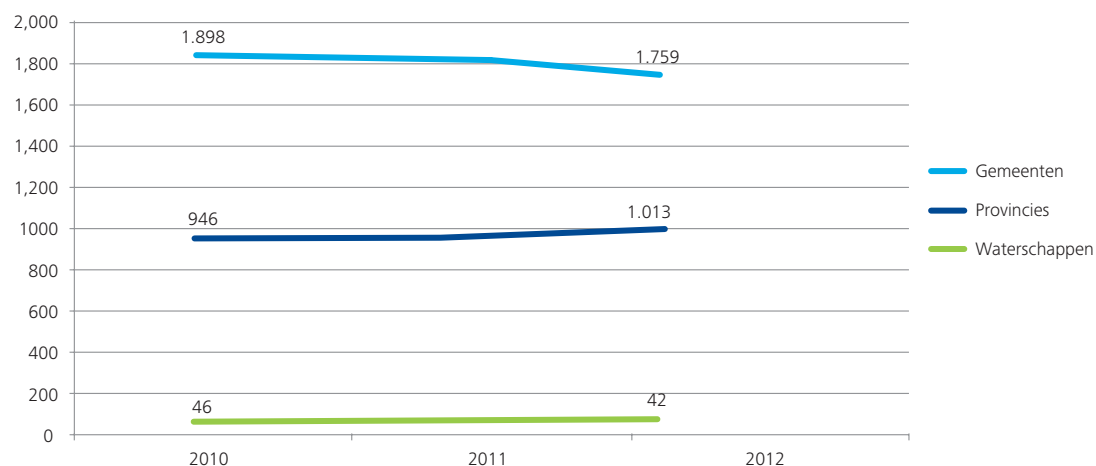
In de figuur 'Aanwending externe financiering LMB ultimo 2012' vallen de volgende ontwikkelingen op:

1. De externe financiering is in 2012 gestegen met een bedrag van € 3,9 miljard tot € 48,5 miljard per ultimo 2012. Hiervan is € 25,9 miljard (= 53%) gebruikt voor het doorlenen aan derden of het tijdelijk uitzetten van overtollige middelen bij derden. Het grootste gedeelte betreft de overige uitzettingen van de provincies.
2. Lokale overheden hebben ultimo 2012 voor een bedrag van € 3,0 miljard (= 6%) geïnvesteerd in deelnemingen (bv's en nv's). Dat bedrag bleef de afgelopen jaren vrij stabiel.
3. Van de aangetrokken externe financiering is een bedrag van circa € 11,7 miljard (= 24%) aangewend voor de financiering van de grondexploitatie. In het algemeen financieren gemeenten/provincies de grondexploitatie door middel van het aantrekken van kortetermijnfinanciering (kasgeldleningen). Dit was de afgelopen jaren financieel aantrekkelijk omdat de kortetermijnrente lager was dan de langetermijnrente. In 2012 is de kortetermijnfinanciering gestegen met € 0,7 miljard.
4. De lokale overheden gebruikten ultimo 2012 uiteindelijk 13% van de externe financiering voor de investeringen in het voorzieningenniveau voor de burgers. Van de boekwaarde ultimo 2012 van de materiële vaste activa is dus 13% gefinancierd met vreemd vermogen en 87% met eigen vermogen. De verschillen tussen provincies, gemeenten en waterschappen zijn echter enorm. Bij gemeenten is dit ultimo 2012 30%, bij waterschappen 88%.
5. Ten opzichte van de balanspositie ultimo 2010 is het aandeel vreemd vermogen toegenomen met 10 procentpunten. Deze toename komt voornamelijk door de daling van het eigen vermogen van de Nederlandse gemeenten. Daardoor zijn de eigen financieringsmiddelen van gemeenten in de afgelopen jaren afgenomen. De investeringen in bijvoorbeeld riolering, wegen en gebouwen zijn de afgelopen jaren overwegend gefinancierd met geld dat van banken is geleend.
6. De lokale overheden hebben € 3,9 aan schulden aangetrokken over 2010, 2011 en 2012 om netto € 4,9 miljard te kunnen investeren.

Eigen vermogen (reserves)

Het eigen vermogen van de lokale overheden is tussen 2010 en 2012 afgenomen van € 2.890 per inwoner tot € 2.814 per inwoner. Het eigen vermogen van de gemeenten nam in deze periode af van € 1.898 per inwoner tot € 1.759 per inwoner. Voor de provincies geldt dat het eigen vermogen tussen 2010 en 2012 steeg van € 946 per inwoner naar € 1.013 per inwoner. Ten slotte de waterschappen: hun eigen vermogen nam in deze periode af van € 46 per inwoner tot € 42 per inwoner. Dit is weergegeven in de volgende figuur.

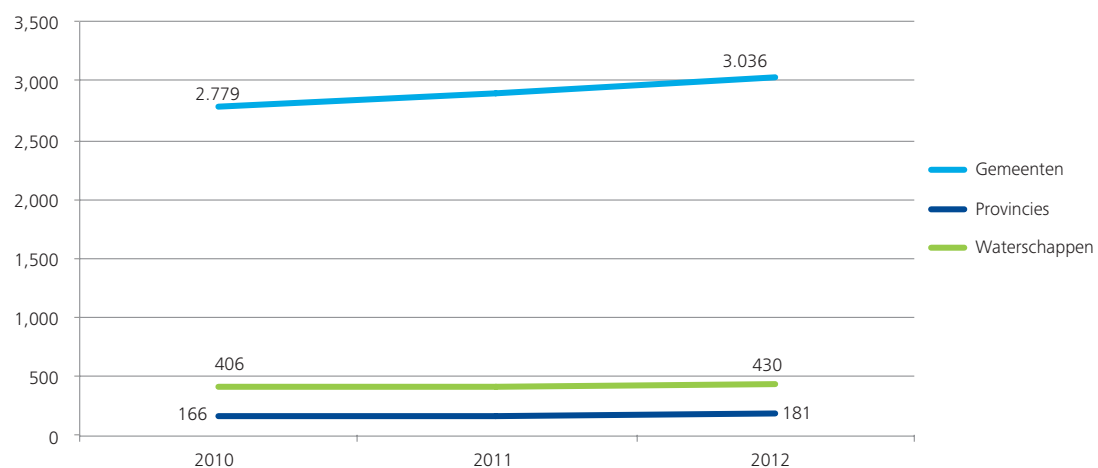
Ontwikkeling eigen vermogen LMB 2010–2012

(Im)materiële vaste activa

De boekwaarde van de (im)materiële vaste activa van de lokale overheden is tussen 2010 en 2012 toegenomen van € 3.351 per inwoner tot € 3.647 per inwoner. De boekwaarde van de (im)materiële vaste activa van de gemeenten nam in deze periode toe van € 2.779 per inwoner tot € 3.036 per inwoner. Voor de boekwaarde van de (im)materiële vaste activa van de provincies geldt, dat deze tussen 2010 en 2012 steeg van € 406 per inwoner naar € 430 per inwoner. Ten slotte de boekwaarde van de (im)materiële vaste activa van de waterschappen: deze nam toe van € 166 per inwoner tot € 181 per inwoner. Zie ook de volgende figuur.

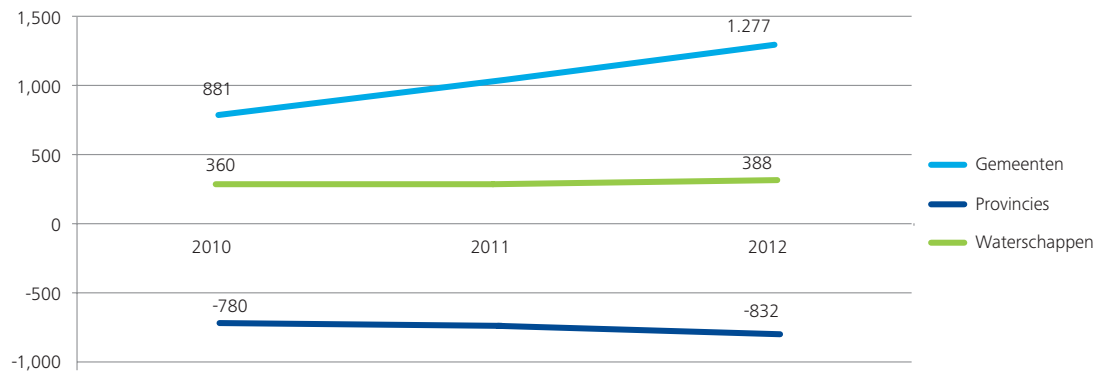
Ontwikkeling boekwaarde (im)materiële vaste LMB 2010–2012

Nog te dekken lasten (investeringen) in de toekomst

De nog te dekken lasten (investeringen) in de toekomst van de lokale overheden namen tussen 2010 en 2012 toe van € 461 per inwoner tot € 833 per inwoner. De nog te dekken lasten (investeringen) in de toekomst van de gemeenten stegen in deze periode van € 881 per inwoner naar € 1.277 per inwoner. De nog te dekken lasten (investeringen) in de toekomst van de provincies namen af: van -/- € 780 per inwoner tot -/- € 832 per inwoner. Ten slotte de nog te dekken lasten (investeringen) in de toekomst van de waterschappen: deze namen tussen 2010 en 2012 toe van € 360 per inwoner tot € 388 per inwoner. Dit is weergegeven in de volgende figuur.

Ontwikkeling nog te dekken kapitaallasten LMB 2010–2012

2. Conclusies

2.1 Algemeen

- Het eigen vermogen (reserves) van de lokale overheden is de afgelopen jaren gedaald.
- De schulden van de lokale overheden zijn de afgelopen jaren behoorlijk toegenomen.
- Lokale overheden hebben in de afgelopen jaren van economische crisis aanzienlijk geïnvesteerd.
- De financiële weerbaarheid van de lokale overheden is te midden van de banken- (2008), euro- (2011) en economische (2012/2013) crisis over het geheel gezien redelijk gebleken. In relatief weinig gevallen kwamen lokale overheden in ernstige financiële omstandigheden terecht en konden zij er zonder steun niet meer uit komen.
- De financiële positie tussen de lokale overheden verschilt sterk. In het algemeen zijn de provincies erg weerbaar, met aanzienlijke financiële reserves en een lage schuldpositie. Enkele provincies, zoals Zuid-Holland, Noord-Holland, Zeeland, Utrecht, Flevoland en in mindere mate Drenthe vormen hierop een uitzondering. De waterschappen hebben een hoge schuldpositie.

2.2 Gemeenten

- Het eigen vermogen (reserves) van de gemeenten is de afgelopen jaren afgenomen. Dit werd vooral veroorzaakt door het nemen van verliezen op de grondexploitaties.
- De schulden van de gemeenten zijn de afgelopen jaren behoorlijk toegenomen.
- Gemeenten hebben in de afgelopen jaren van economische crisis aanzienlijk geïnvesteerd.
- In het algemeen blijken gemeenten redelijk financieel weerbaar. Niet veel gemeenten kregen een artikel 12-status (ondercuratelestelling en financiële ondersteuning). Het volgende overzicht bevat het aantal gemeenten dat in de jaren 2013 tot en met 2016 een beroep doet of heeft gedaan op een aanvullende uitkering.

	2013	2014	2015	2016
Aantal gemeenten	4	3	1	1

- De voorraad gronden ad € 11,2 miljard per ultimo 2012 en de ambities met betrekking tot de nog te verkopen bouwkvavels ad € 8,3 miljard is nog aanzienlijk.
- In de afgelopen jaren hebben de gemeenten de toegekende referentiewaarde inzake het toegedeelde EMU-saldotekort overschreden. Volgens de prognose geldt dit ook voor 2014. De omvang van de overschrijding neemt wel af en bedraagt voor 2014 naar verwachting € 172 miljoen (9%), terwijl de referentiewaarde voor gemeenten € 0,4 miljard is gedaald.

Financiële speerpunten

Gemeenten zullen over het algemeen de volgende financiële speerpunten hebben voor 2014 en de jaren daarna:

- Het structureel sluitend houden van de begroting, met inachtneming van de nodige bezuinigingen.
- De extra taken voor jeugdzorg, werk (participatiewet) en zorg (AWBZ/WMO) inhoudelijk goed uitvoeren, rekening houdend met de efficiencykortingen.
- De risico's van onder meer projecten en grondexploitaties beheersen en zo nodig verkleinen.
- De reservepositie zo nodig versterken door in de begroting ruimte te maken voor sparen.
- De schuldenpositie onder een acceptabel niveau houden of brengen door het investeringsprogramma te beheersen (plannen beter faseren of schrappen).
- Zeer bewust omgaan met nieuwe grondexploitaties, de risico's van bestaande grondexploitaties verkleinen, verwachte verliezen nemen en hierbij voorzichtigheid centraal stellen (realistische planning, programma's en prijzen van bouwkvavels). Door de boekwaarde te verlagen, worden in ieder geval minder risico's naar de toekomst meegenomen.
- Het renterisico voor de middellange en lange termijn in beeld brengen en zo nodig maatregelen nemen.
- Het EMU-saldotekort voor de middellange en lange termijn in beeld brengen en beheersen.
- Duurzaam financieel beleid formuleren, waarbij de structurele sluitendheid van de begroting centraal staat, niet meer (structureel) wordt gerekend op voordelen uit de grondexploitaties en bijvoorbeeld incidentele voordelen worden toegevoegd aan de reserves.

2.3 Provincies

- Het eigen vermogen (reserves) van de provincies is de afgelopen jaren, ondanks de crisis, fors toegenomen van € 5,2 miljard ultimo 2008 tot € 16,9 miljard ultimo 2012. Van ultimo 2008 naar 2012 is het eigen vermogen per inwoner gestegen van gemiddeld € 312 naar € 1.013 (= 3X zo groot). Dit werd vooral veroorzaakt door de verkoop van deelnemingen in energiebedrijven.
- De brutoschulden van de provincies zijn de afgelopen jaren toegenomen met € 0,7 miljard. De omvang van langlopende leningen bij provincies is met € 656 miljoen erg beperkt. Hiervan neemt de provincie Zuid-Holland € 577 miljoen per ultimo 2012 voor haar rekening.
- De nettoschulden bedragen bij provincies +/- € 13,3 miljard per ultimo 2012. In feite dus geen nettoschuld maar een nettovordering. Provincies hebben collectief meer nettovorderingen dan nettoschuld. De nettoschuld van de provincies is van 2010 tot 2012 afgenomen van +/- € 755 per inwoner tot +/- € 794 per inwoner. Het betreft veelal overtollige liquide middelen die belegd zijn en renteopbrengsten opleveren.
- Provincies hebben in de afgelopen economische crisisjaren aanzienlijk geïnvesteerd. De materiële vaste activa zijn per saldo met € 0,3 miljard toegenomen in de periode 2010 – 2012.
- Provincies zijn financieel erg weerbaar. Dit geldt in mindere mate voor de provincies Zuid-Holland, Noord-Holland, Zeeland, Utrecht en Flevoland.
- In de afgelopen jaren hebben de provincies de toegekende referentiewaarde inzake het toegedeelde EMU-saldotekort overschreden. Volgens de prognose geldt dit ook voor 2014. De omvang van de overschrijding is aanzienlijk en bedraagt voor 2014 naar verwachting € 364 miljoen (50%), terwijl de referentiewaarde voor provincies ad € 0,7 miljard voor 2014 is verhoogd.
- Provincies hebben nog voor een bedrag van € 2,4 miljard aan niet bestede subsidiemiddelen beschikbaar.

Financiële speerpunten

Provincies zullen over het algemeen de volgende financiële speerpunten hebben voor 2014 en de jaren daarna:

- Het structureel sluitend houden van de begroting.
- Overwegen andere lokale overheden (met name gemeenten) financieel te ondersteunen door goedkope leningen, het overnemen van verliesgevend grondexploitaties, het aansterken van reserves en het overnemen van risico's bij projecten.
- Overwegen de lokale lasten meer op gelijk niveau te brengen.
- De risico's van projecten beheersen en zo nodig verkleinen.
- Schatkistbankieren op goede wijze invullen.
- De begroting minder afhankelijk maken van de rente-/beleggingsopbrengsten.
- Het renterisico inzake rentebaten voor de middellange en lange termijn in beeld brengen en zo nodig maatregelen nemen.
- Het EMU-saldotekort voor de middellange en lange termijn in beeld brengen en beheersen.
- Niet bestede subsidiegelden besteden.

2.4 Waterschappen

- Het eigen vermogen (reserves) van de waterschappen is de afgelopen jaren afgenomen.
- Bij waterschappen bedraagt het eigen vermogen 'slechts' 9% van de balans. Het bezit op de balans is dus voor 91% met schulden gefinancierd.
- De schulden van de waterschappen zijn in de afgelopen jaren behoorlijk toegenomen.
- Waterschappen hebben in de afgelopen jaren van economische crisis aanzienlijk geïnvesteerd.
- In de afgelopen jaren hebben de waterschappen de toegekende referentiewaarde inzake het toegedeelde EMU-saldotekort overschreden. Volgens de prognose geldt dit ook voor 2014. De overschrijding bedraagt voor 2014 naar verwachting € 42 miljoen (9%), terwijl de referentiewaarde € 0,5 miljard bedraagt.

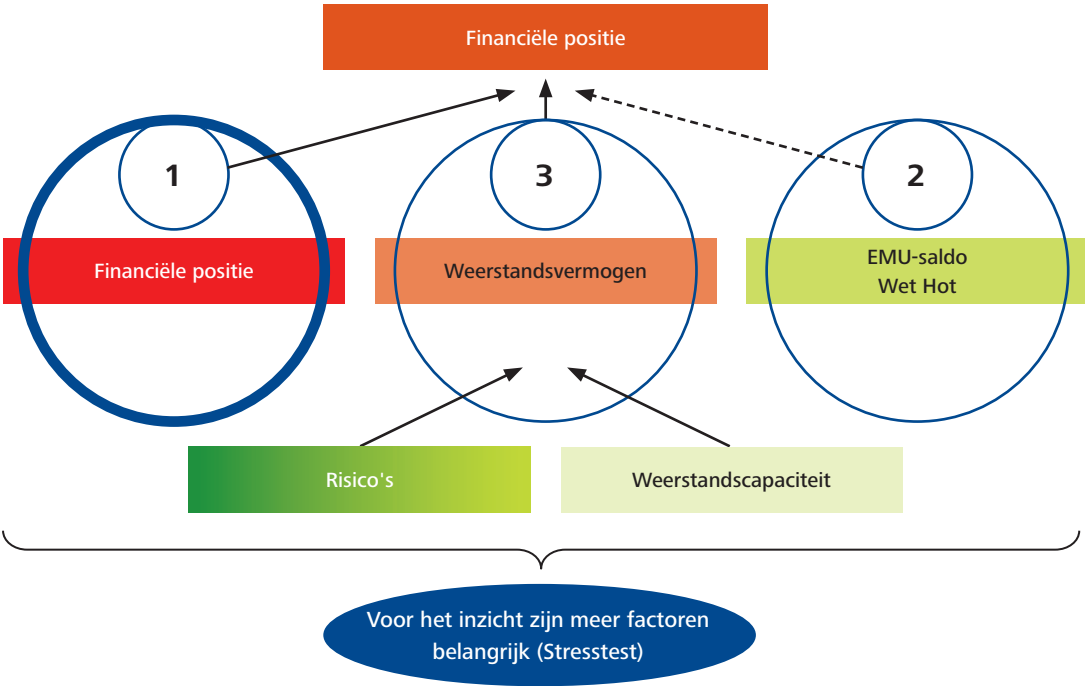
Financiële speerpunten

Waterschappen zullen over het algemeen de volgende financiële speerpunten hebben voor 2014 en de jaren daarna:

- Het structureel sluitend houden van de begroting, met in achtname van de nodige bezuinigingen.
- De risico's van projecten beheersen en zo nodig verkleinen.
- De reservepositie zo nodig versterken door in de begroting ruimte te maken voor sparen.
- De schuldenpositie onder een acceptabel niveau houden of brengen door vooral het investeringsprogramma te beheersen (plannen beter faseren of schrappen).
- Zeer bewust omgaan met het investeringsprogramma.
- Het renterisico voor de middellange en lange termijn in beeld brengen en zo nodig maatregelen nemen.
- Het EMU-saldotekort voor de middellange en lange termijn in beeld brengen en beheersen.
- Duurzaam financieel beleid formuleren, waarbij de structurele sluitendheid van de begroting, het beheersen van de investeringen, schuldenpositie en de renterisico's centraal staan.

Samengevat bestaat het financieel beleid van de lokale overheden uit de volgende pijlers (zie de figuren 'Financiële strategie' en 'Samenvatting financiële strategie'):

Financiële strategie

Samenvatting financiële strategie

Benader de uitdagingen gestructureerd en consequent in drie delen:

1. Begroting
2. EMU-saldo en Schuldpositie
3. Vermogenspositie

1. Houdt uw begroting onder controle (structureel evenwicht)

- Resultaat voor bestemming structureel sluitend houden
- Bezuinigingen
- Decentralisaties
- Inzicht in incidenteel en structureel en structurele onttrekkingen/stortingen in reserves

2. EMU-saldo en Schuldpositie beheersen

- Inzicht in (langjarige toekomstige) ontwikkeling van EMU-saldo en schuldpositie
- Inzicht in liquiditeiten en financieringsposities
- Beheersen van investeringsprogramma
- Ideaalcomplex van investeringen ontwikkelen

3. Vermogenspositie beheersen

- Verwerk verliezen en risico's zoveel mogelijk
- Risico's afbouwen
- Neem via stappenplan maatregelen om termijn vermogen te consolideren

3. Gemeenten

De gemeenten vormen de laatste bestuurslaag en zijn voor de meeste Nederlanders de meest tastbare vorm van de overheid. Gemeenten zijn namelijk op een groot aantal maatschappelijke terreinen actief. Met de drie decentralisaties nemen de taken op het gebied van jeugd, werk en inkomensondersteuning voor kwetsbare mensen en zorg fors toe. De gemeenten lopen financieel aanzienlijke risico's, maar hebben niet de omvang van het eigen vermogen van de provincies of de mogelijkheid om de jaarlijkse lasten volledig in rekening te brengen bij de burgers.

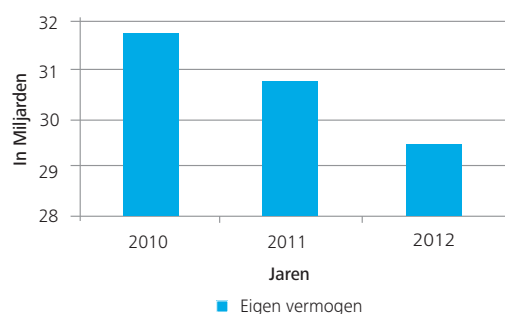
Op basis van een analyse van financiële gegevens van de gemeenten vallen de volgende zaken op:

- Het eigen vermogen van de gemeenten is eind 2012 met € 1,3 miljard afgenomen. In 2011 was de afname € 1,0 miljard. Belangrijke oorzaak: de verliezen van de grondexploitaties.
- De gemeenten hebben in 2012 gezamenlijk € 1,3 miljard meer uitgegeven dan aan inkomsten zijn ontvangen.
- Rekening houdende met de door de gemeenteraden geautoriseerde toevoegingen en onttrekkingen aan het eigen vermogen is er per saldo sprake van een positief resultaat na bestemming in 2012 van € 0,6 miljard.
- De boekwaarde van de materiële vaste activa is toegenomen met € 2,2 miljard als gevolg van omvangrijke investeringen in bijvoorbeeld riolering, wegen en gebouwen (voor onder meer onderwijs, sport en welzijn).
- De boekwaarde van de financiële vaste activa (geld dat is geleend aan andere publieke organisaties of geld dat in deelnemingen van de gemeente is geïnvesteerd) is afgenomen met € 1,1 miljard als gevolg van de aflossing van de leningen door woningcorporaties en de afbouw van uitzettingen in verband met de Wet Schatkistbankieren.
- De nettoschuld van de gemeenten per inwoner bedraagt € 1.578. De verschillen tussen gemeenten zijn groot: van een overschot van € 5.573 tot een tekort van € 5.422.
- Het EMU-saldo van de gemeenten (het verschil tussen uitgaven en inkomsten op transactiebasis) is in 2012 met circa € 291 miljoen overschreden. Voor 2014 wordt een overschrijding van € 172 miljoen geprognoseerd.
- In 2012 hebben de gemeenten gezamenlijk € 2,1 miljard netto geïnvesteerd in het voorzieningenniveau in de gemeenten. Dit bedrag is nagenoeg gelijk aan de netto-investeringen in 2011.
- In 2012 is de boekwaarde van de voorraad gronden van de Nederlandse gemeenten gedaald met een bedrag van € 519 miljoen. Deze daling wordt voornamelijk veroorzaakt door het treffen van verliesvoorzieningen voor de voorraad gronden in eigendom bij de Nederlandse gemeenten. Ultimo 2012 bedraagt de boekwaarde van de voorraad gronden € 11,2 miljard (gemiddeld € 667 per inwoner). Dit bedrag moet nog worden terugverdiend door grondverkoop.
- Per saldo hebben de gemeenten in 2012 een bedrag van € 1,6 miljard aan vreemd vermogen moeten aantrekken om de investeringen en het negatieve exploitatieresultaat te kunnen financieren. Hierdoor neemt het aandeel van de rentekosten als percentage van de totale begroting toe en wordt de gemeentelijke begroting 'gevoeliger' voor rentestijgingen op de kapitaalmarkt.
- Ultimo 2012 hebben de gemeenten gezamenlijk € 21,4 miljard aan nog te dekken afschrijvingslasten doorgeschoven naar de toekomst (een bedrag van € 1.271 per inwoner). Dit is een stijging ten opzichte van 2011 met circa 20%. Dit betekent dat de beïnvloedbaarheid van de gemeentelijke begrotingen op korte termijn afneemt, doordat het aandeel vaste kosten als percentage van de totale begroting toeneemt.

3.1 Eigen vermogen

De gemeenten hebben ultimo 2012 een totaal eigen vermogen van € 29,5 miljard. Ten opzichte van 2011 is sprake van een daling met € 1,3 miljard. Dit is het resultaat voor bestemming. In de volgende figuur is de ontwikkeling van het eigen vermogen in de afgelopen drie jaar weergegeven.

Ten opzichte van ultimo 2009 is het eigen vermogen van gemeenten € 4,2 miljard afgenomen. Dat is € 255 per inwoner. Hierdoor is het eigen vermogen van de Nederlandse gemeenten gedaald tot een bedrag van € 29,5 miljard (= gemiddeld € 1.759 per inwoner) per ultimo 2012.

Deze daling houdt deels verband met de toename van de investeringen die de Nederlandse gemeenten de afgelopen jaren hebben gedaan in het voorzieningenniveau voor de burgers. Met name gemeenten die de afgelopen jaren hun deelnemingen in nutsbedrijven hebben verkocht, hebben in deze periode de boekwinst van deze verkoop omgezet in investeringen. De kapitaallasten van deze extra investeringen worden gedekt uit bestemmingsreserves die uit deze boekwinsten van verkopen zijn gevormd. Deze methode van dekking is eenmalig. Op het moment van vervanging moet de gemeente hiervoor dekking zoeken in de structurele exploitatie van de gemeente of het voorzieningenbeleid (samenstelling en kwaliteitsniveau) in de gemeente opnieuw bekijken.

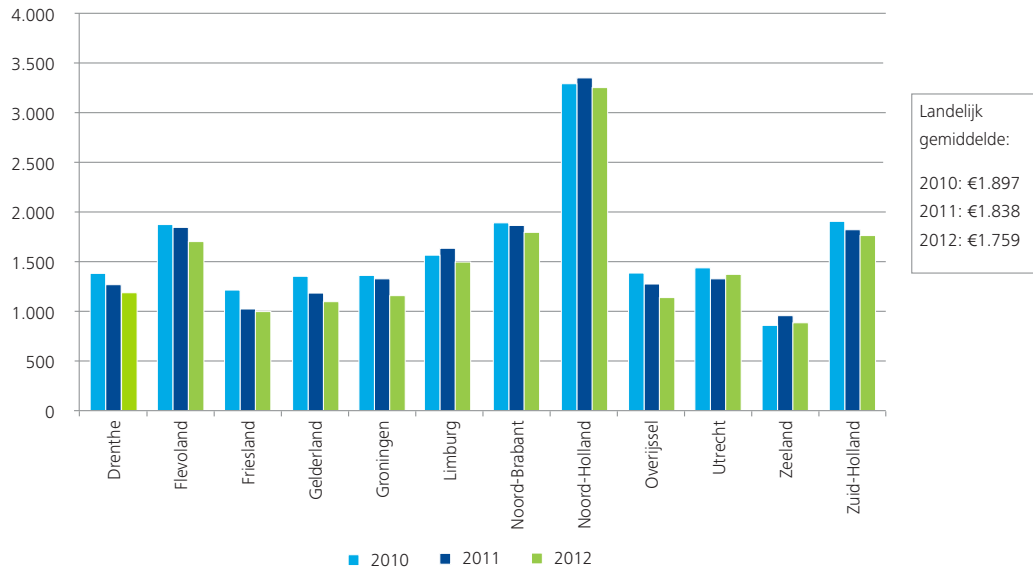
Een andere reden voor de daling van het eigen vermogen in de afgelopen jaren is dat met name gemeenten met een forse grondpositie (zowel voor wat betreft de in exploitatie genomen gronden als de nog niet in exploitatie genomen gronden) voorzieningen hebben moeten treffen voor het gedeelte van de investeringen in de grondexploitaties die op korte termijn niet kunnen worden terugverdiend door middel van grondverkoop. Uit het onlangs gepubliceerde rapport 'Financiële situatie bij gemeentelijke grondbedrijven – 2013' van Deloitte REA, over de verliezen van de gemeentelijke grondexploitaties, blijkt een verlies over 2012 van € 1,1 miljard. Hiermee is een belangrijk deel van de afname van het eigen vermogen verklaard.

Ten slotte zijn de teruglopende opbrengsten uit bouwleges en subsidies een belangrijke oorzaak van tekorten bij gemeenten.

De verdeling van het eigen vermogen is weergegeven in de volgende figuur. Hieruit blijkt dat het eigen vermogen van de gemeenten per inwoner voor 42% bij de 4 grote gemeenten zit. Gemeente Amsterdam neemt hiervan weer het leeuwendeel voor haar rekening. Van het totale eigen vermogen van € 29,5 miljard is € 6,5 miljard van Amsterdam.

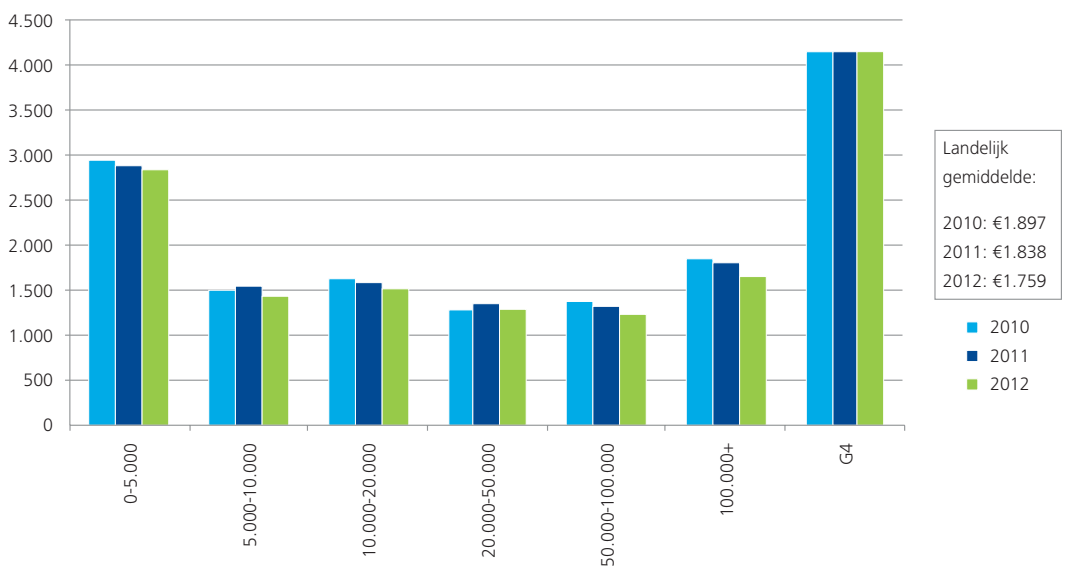
Het eigen vermogen is voor gemeenten in Noord-Holland (vooral dankzij gemeente Amsterdam) met een bedrag van € 3.269 per inwoner gemiddeld het hoogst. Ook de gemeenten in de provincies Zuid-Holland, Noord-Brabant en Flevoland hebben met een eigen vermogen van respectievelijk gemiddeld € 1.781, € 1.799 en € 1.716 een relatief hoger eigen vermogen. De gemeenten in de provincie Zeeland hebben met een eigen vermogen van gemiddeld € 906 per inwoner het laagste eigen vermogen. In de volgende figuur is het eigen vermogen per inwoner weergegeven van de gemeenten per provincie.

Eigen vermogen gemeenten per provincie (bedrag per inwoner)

Het eigen vermogen per inwoner laat bij vrijwel alle inwonersklassen een gelijkmatig beeld zien, behalve bij de G4-gemeenten en de zes gemeenten met minder dan 5.000 inwoners. De G4-gemeenten en de zes kleinste gemeenten hebben een eigen vermogen van respectievelijk gemiddeld € 4.182 en € 2.859 per inwoner. In de volgende figuur is het eigen vermogen per inwoner weergegeven van de gemeenten per inwonersklasse.

Eigen vermogen gemeenten provincie (bedrag per inwoner)

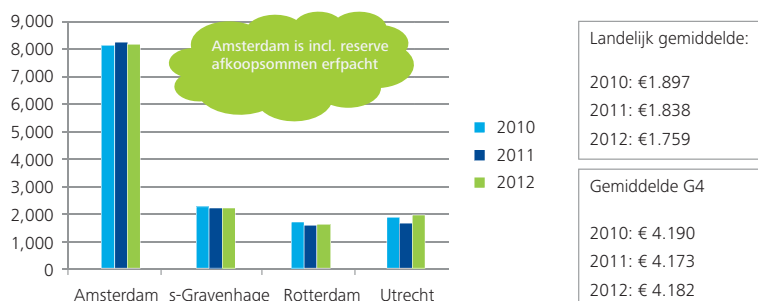

Het eigen vermogen per inwoner gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie laat zien dat gemeenten met een matige sociale structuur en een sterke centrumfunctie een eigen vermogen van gemiddeld €1.689 per inwoner hebben. Gemeenten met een matige sociale structuur en een geringe centrumfunctie kennen een eigen vermogen van gemiddeld € 761 per inwoner.

Het eigen vermogen per inwoner van de G4-gemeenten ultimo 2012 bedraagt € 4.182. Dit wordt vooral veroorzaakt door de administratieve verwerking van de erfpachtgronden van de gemeente Amsterdam. Het eigen vermogen per inwoner van de vier grootste gemeenten van ons land is als volgt:

Amsterdam	€ 8.30
Amsterdam zonder erfpachtreserves	€ 2.70
Rotterdam	€ 1.62
Den Haag	€ 2.24
Utrecht	€ 1.99

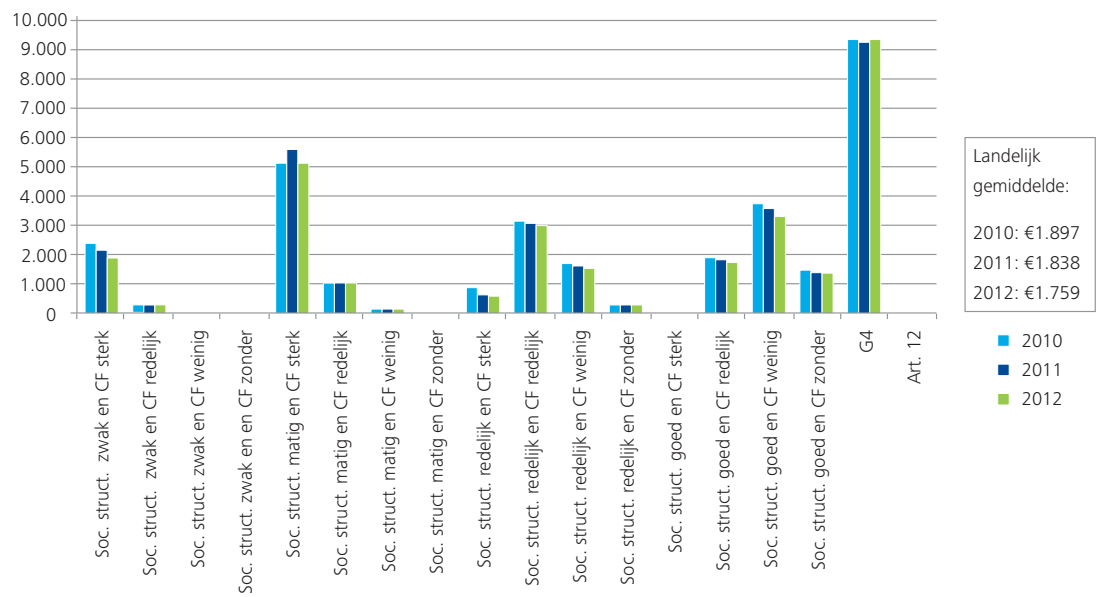
Ontwikkeling eigen vermogen per inwoner G4 2010–2012

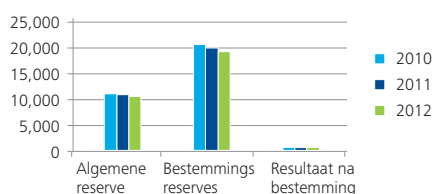
Amsterdam beïnvloedt het eigen vermogen per inwoner voor de G4-gemeenten met € 1.988 en voor alle gemeenten in Nederland met € 264.

In de volgende figuur is het eigen vermogen per inwoner weergegeven gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie.

Eigen vermogen gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie (bedrag per inwoner)

Ontwikkeling eigen vermogen gemeenten 2010 - 2012.
(bedragen X € 1,0 mln.)

Het eigen vermogen van de gemeenten bestaat voor ongeveer eenderde deel uit de algemene reserve en voor tweederde deel uit bestemmingsreserves. Bestemmingsreserves zijn door de gemeenteraden geormerkte reserves die in de komende jaren (gedeeltelijk) worden ingezet voor de bekostiging van specifieke beleidsdoelstellingen. In de volgende figuur is dit in beeld gebracht.

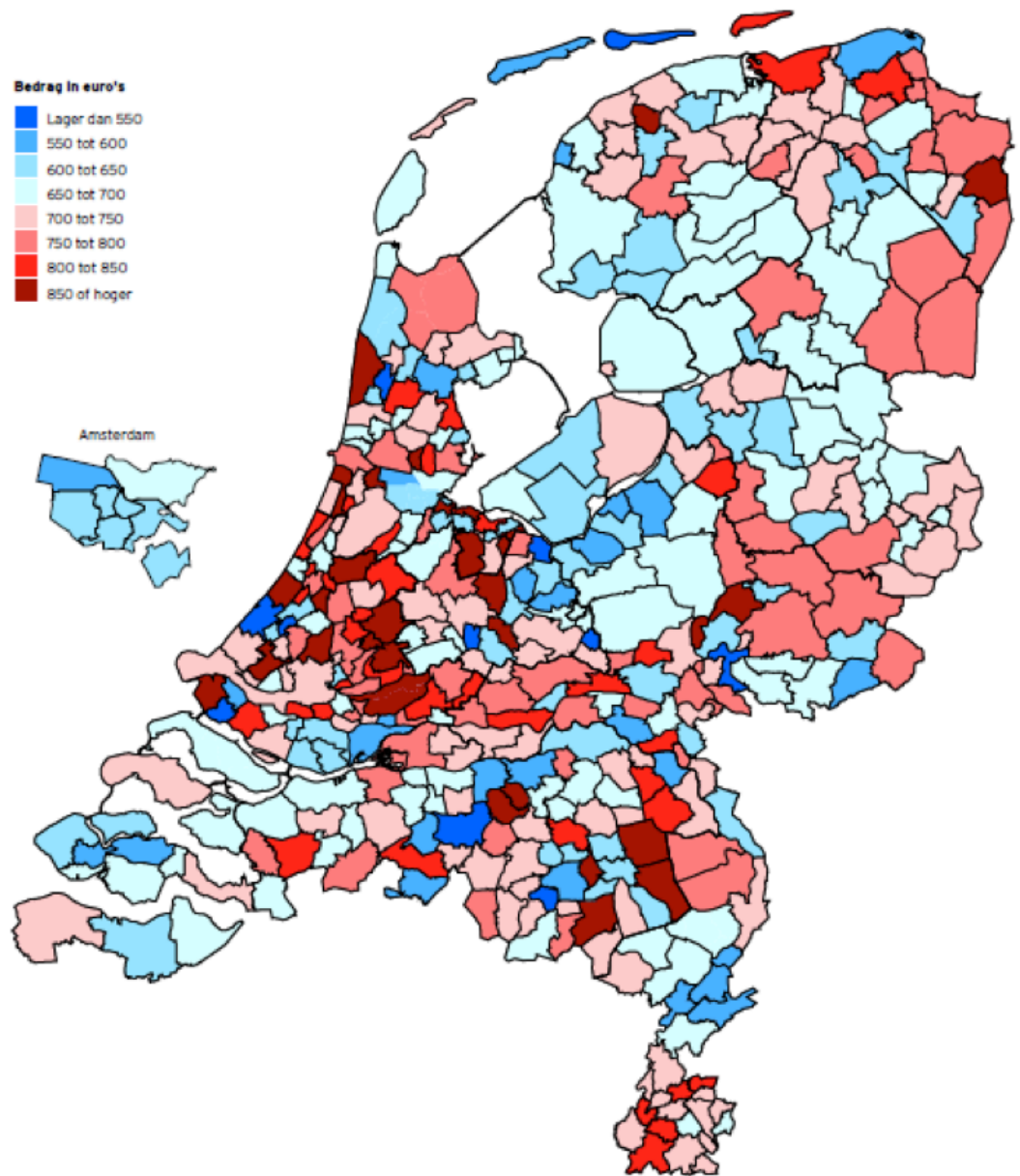
3.2 Lokale lasten

De lokale lasten per gemeente zijn weergegeven in onderstaande volgende figuur (bron: www.coelo.nl). De lokale lasten bestaan uit de Onroerende zaakbelasting (OZB), Reinigingsheffing en de Rioolheffing. Wat opvalt, zijn de relatief grote verschillen tussen de gemeenten, met name in de Randstad en het Groene Hart zijn de lokale lasten relatief het hoogst.

De hoogte van de lokale lasten voor een meerpersoons- en eenpersoonshuishouden geeft mede in vergelijking tot andere gemeenten informatie over de prijs die de burger betaalt voor het voorzieningenniveau van de gemeente. Ook geeft het zicht op de mogelijkheden en de ruimte om de lokale lasten te verhogen, afgezien van de vraag of dat politiek wenselijk is. Wanneer de lokale lasten gemiddeld laag zijn, is er ruimte de financiële positie te versterken, indien nodig en / of gewenst.

Voor de reinigings- en rioolheffing en andere producten van gemeenten is belangrijk om inzicht te hebben in hoeverre de tarieven kostendekkend zijn. Zijn alle kosten die mogen worden toegerekend, ook toegerekend? Worden er niet meer kosten toegerekend dan zou mogen, maar worden er ook niet minder kosten toegerekend dan toegestaan? Is er nog ruimte om tarieven te verhogen om meer opbrengsten te genereren? Dit afgezien van de vraag of dat politiek wenselijk is. Overigens kan het ook een bewuste politieke keuze zijn om de kosten niet voor 100% in rekening te brengen bij de burger. Dan zullen deze kosten opgevangen moeten worden door andere algemene middelen van de gemeente zoals OZB.

3.3 Schulden

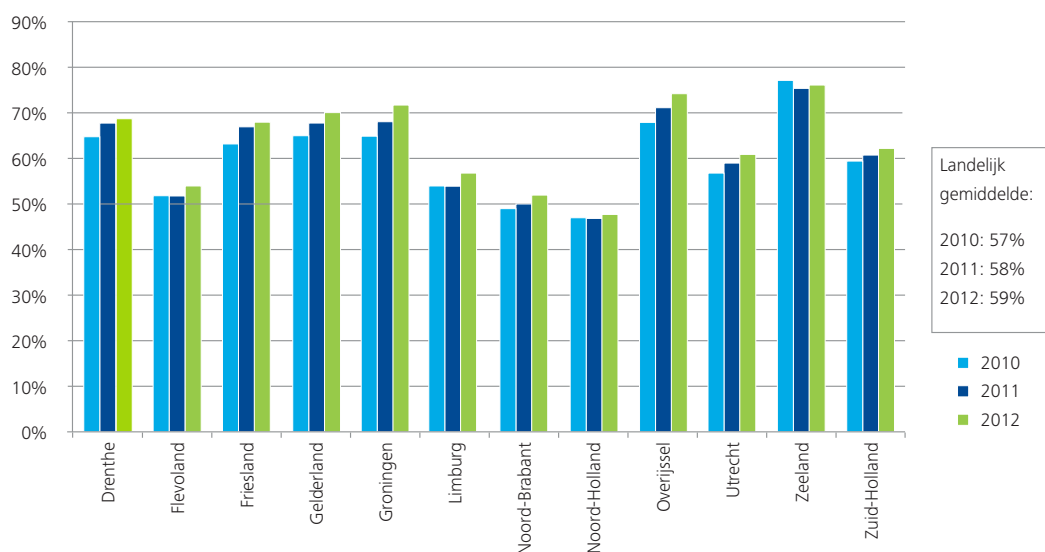
Brutoschulden

De brutoschulden zijn in verhouding tot de totale balans in de afgelopen jaren opgelopen van 57% per ultimo 2010 tot 59% per ultimo 2012. Dit betekent dat 59% van het bezit op de balans van de gemeente is gefinancierd met schuld en dat 41% van het bezit op de balans is gefinancierd met eigen vermogen (reserves).

Landelijk bestaan er aanzienlijke verschillen tussen de gemeenten voor wat betreft de omvang van de brutoschuld. Opvallend zijn de regionale verschillen, de verschillen in grootte van de gemeente (op basis van het aantal inwoners) en de verschillen tussen gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie.

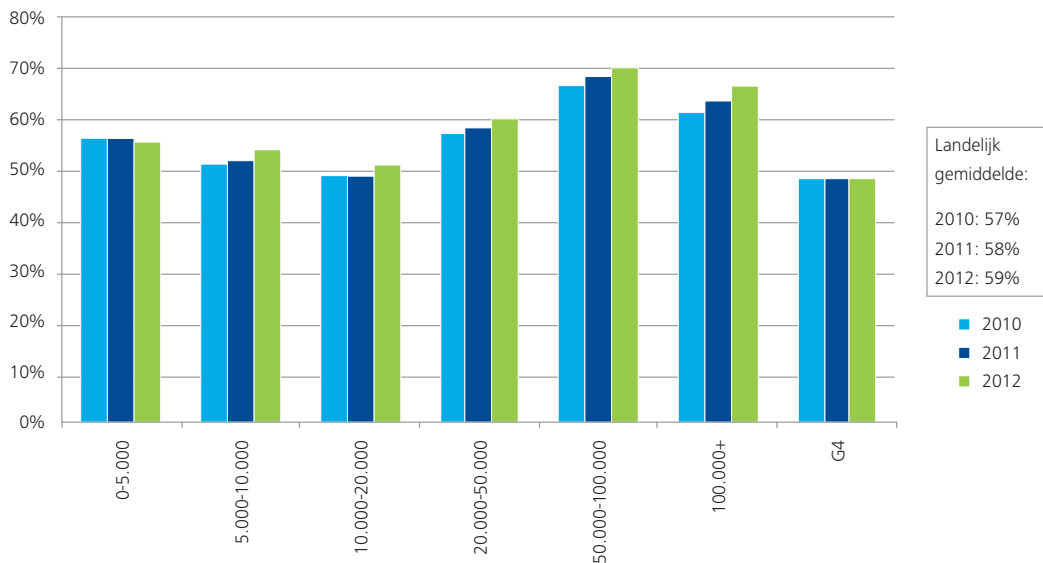
De brutoschuld is het hoogst voor gemeenten in Zeeland, met 76% van het bezit op de balans van de gemeente gefinancierd met schuld. De gemeenten in de provincie Noord-Holland hebben de laagste brutoschuld, met 48% van bezit op de balans van de gemeente. In de volgende figuur is de brutoschuld van de gemeenten per provincie weergegeven.

Ontwikkeling debt-ratio (vreemd vermogen in % balanstotaal) 2010–2012 gemeenten per provincie

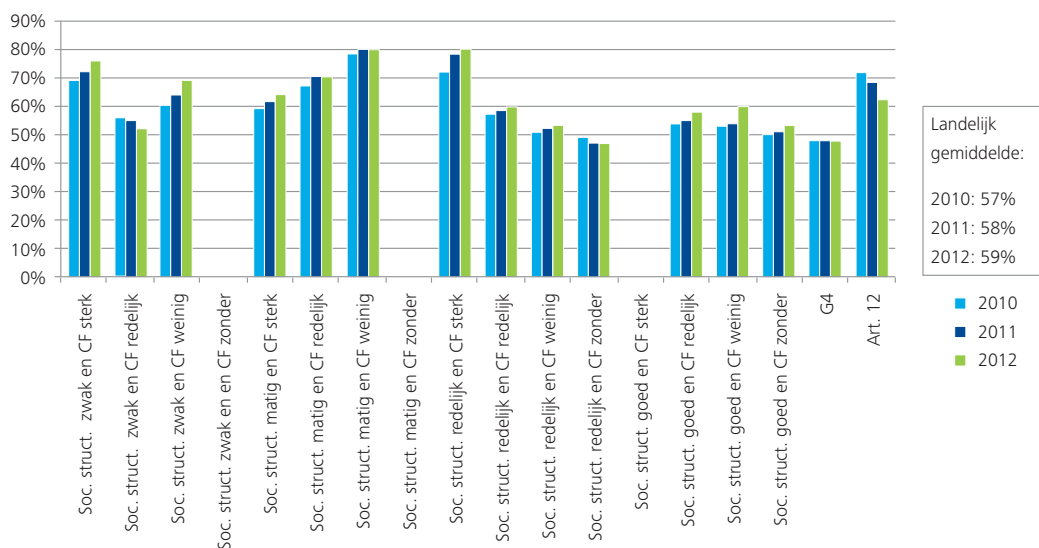
De brutoschuld is het hoogst bij de middelgrote gemeenten (50.000-100.000), met 70% van het bezit op de balans van de gemeente gefinancierd met schuld. In de volgende figuur is de brutoschuld van de gemeenten per inwonersklasse weergegeven.

Ontwikkeling debt-ratio (vreemd vermogen in % balanstotaal) 2010-2012 gemeenten per grootteklasse

De brutoschuld van gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie laat zien dat gemeenten met een matige sociale structuur en een geringe centrumfunctie een hoge brutoschuld kennen, waarbij 81% van het bezit op de balans van de gemeente is gefinancierd met schuld. Gemeenten met een redelijke sociale structuur en geen centrumfunctie hebben een brutoschuld van 47% van het bezit op de balans. In de volgende figuur is de brutoschuld weergegeven gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie.

Ontwikkeling debt-ratio (vreemd vermogen in % balanstotaal) 2010-2012 gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie

Financieringsstructuur

In 2012 is de langlopende schuld van de Nederlandse gemeenten gestegen met een bedrag van € 1,4 miljard (€ 85,0 per inwoner) tot een totaalbedrag van € 37,0 miljard (gemiddeld

€ 2.141 per inwoner). Om een goed inzicht te krijgen in de schuldpositie van de Nederlandse gemeenten zijn niet alleen de omvang van de langlopende schulden van belang, maar ook de omvang van het nettowerkkapitaal (vlottende passiva minus vlottende activa met uitzondering van de voorraad gronden), alsmede de inzet van externe financieringsmiddelen. In de volgende tabel is de mutatie in de aanwending van de externe financiering van de Nederlandse gemeenten in 2012 opgenomen.

Tabel aanwending externe financiering Nederlandse gemeenten 2012

(bedragen X € 1,0 miljard)

(X € 1,0 miljard)

	Totaal gemeenten		
	2012	2011	2010
Langlopende schulden	37,0	35,6	33,1
Vlottende passiva	14,6	14,3	15,9
Vlottende activa (excl. voorraden)	-/- 9,4	-/- 9,2	-/- 9,8
Externe financiering	42,3	40,7	39,3
Kapitaalverstrekking deelnemingen	2,4	2,3	2,5
Uitgezette leningen	9,2	10,2	11,2
Overige uitzettingen > 1 jaar	3,6	3,9	4,2
Voorraden	11,2	11,7	12,1
Bijdrage aan activa in eigendom derden	0,6	0,5	0,5
Inzet financiering FVA en GREX	27,0	28,7	30,5
Externe financiering ten behoeve van het voorzieningenniveau (over tbv mava)	15,2	12,0	8,8
Materiële vaste activa	50,8	48,6	46,5
Externe financiering in % materiële vaste activa	30%	25%	19%

Wat valt op:

1. De externe financiering is in 2012 gestegen met een bedrag met € 1,6 miljard tot een bedrag van € 42,3 miljard per ultimo 2012. Hiervan is een bedrag van € 12,8 miljard (= 30%) gebruikt voor het doorlenen aan derden of het tijdelijk uitzetten van overtollige middelen bij derden. In het algemeen kan worden gesteld dat het debiteurenrisico voor de Nederlandse gemeenten voor deze uitzettingen laag is, mede door de strakke regelgeving van het Rijk op dit gebied. Het blijft vanzelfsprekend van belang dat gemeenten, gegeven de huidige economische situatie, het debiteurenrisico van deze uitzettingen strak moeten blijven monitoren.
2. Gemeenten hebben ultimo 2012 voor een bedrag van € 2,4 miljard (= 6%) geïnvesteerd in deelnemingen (bv's en nv's). Dat bedrag was de afgelopen jaren vrij stabiel. Van de aangetrokken externe financiering is een bedrag van circa € 11,2 miljard (= 26%) aangewend voor de financiering van de gemeentelijke grondexploitatie.
3. In het algemeen financieren gemeenten de grondexploitatie door middel van het aantrekken van kortetermijnfinanciering (kasgeldleningen). Dit was de afgelopen jaren financieel aantrekkelijk omdat de kortetermijnrente lager was dan de langetermijnrente. In 2012 blijkt de kortetermijnfinanciering te zijn gestegen met een bedrag van € 0,1 miljard.
4. De Nederlandse gemeenten gebruikten ultimo 2012 uiteindelijk 30% van de externe financiering voor de investeringen in het voorzieningenniveau voor de burgers in de gemeenten. Van de boekwaarde ultimo 2012 van de materiële vaste activa is dus 30% gefinancierd met vreemd vermogen en 70% met eigen vermogen. Ten opzichte van de balanspositie ultimo 2010 is het aandeel vreemd vermogen toegenomen met 11 procentpunten. Deze toename komt voornamelijk door de daling van het eigen vermogen van de Nederlandse gemeenten in 2012 met € 1,4 miljard. Door de afname van het eigen vermogen zijn de eigen financieringsmiddelen van gemeenten de afgelopen jaren afgenomen. De investeringen in onder meer riolering, wegen en gebouwen zijn de afgelopen jaren overwegend gefinancierd met geld dat van banken is geleend.
5. De totale financieringsbehoefte van de Nederlandse gemeenten in 2012 was € 2,7 miljard (netto-investering € 2,1 miljard, financiering negatief resultaat voor bestemming € 1,3 miljard, financiering grondexploitatie en voorzieningen +/- € 0,7 miljard). Hiervan hebben de gemeenten een bedrag van € 1,4 miljard moeten lenen bij banken en een bedrag van € 1,3 miljard is gefinancierd met de in 2012 ontvangen aflossing van uitgezette leningen en overige uitzettingen.

Nettoschuld

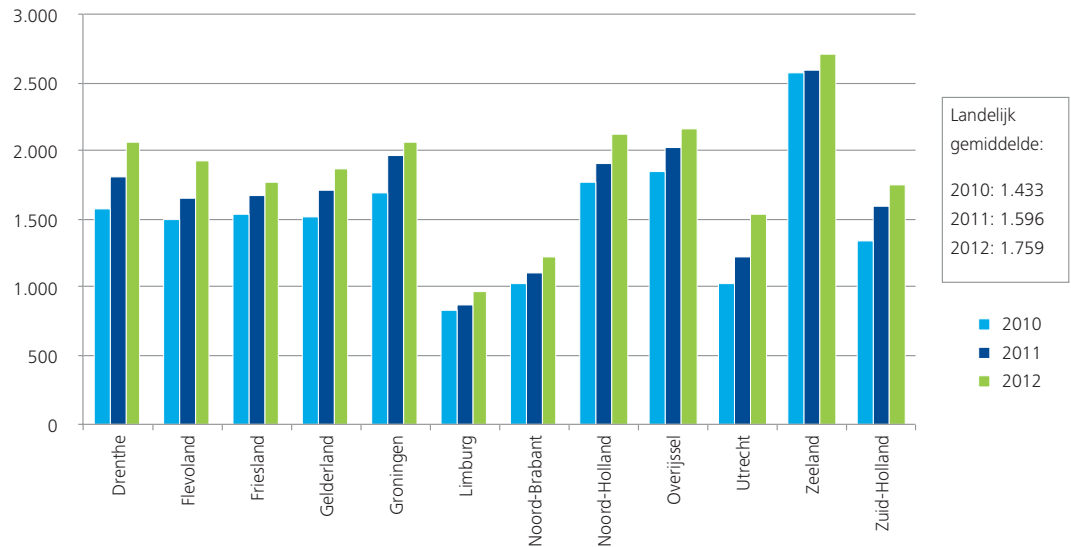
De nettoschuld van de gemeenten neemt toe en bedraagt ultimo 2012 € 1.759 per inwoner. De nettoschuld is het verschil tussen de boekwaarden van de financiële vaste activa, de kortlopende vorderingen, de overlopende activa en liquide middelen enerzijds en de vaste schulden en vlottende passiva anderzijds.

De nettoschuld per inwoner verschilt aanzienlijk per gemeente. De uitkomsten variëren tussen een overschot van € 5.573 per inwoner tot een tekort van € 5.422 per inwoner. Het aantal gemeenten met een overschot is aanzienlijk kleiner dan het aantal gemeenten met een tekort.

Landelijk bestaan er aanzienlijke verschillen tussen de gemeenten voor wat betreft de omvang van de nettoschuld. Opvallend zijn de regionale verschillen, de verschillen in grootte van de gemeente (op basis van het aantal inwoners) en de verschillen tussen gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en mate van centrumfunctie.

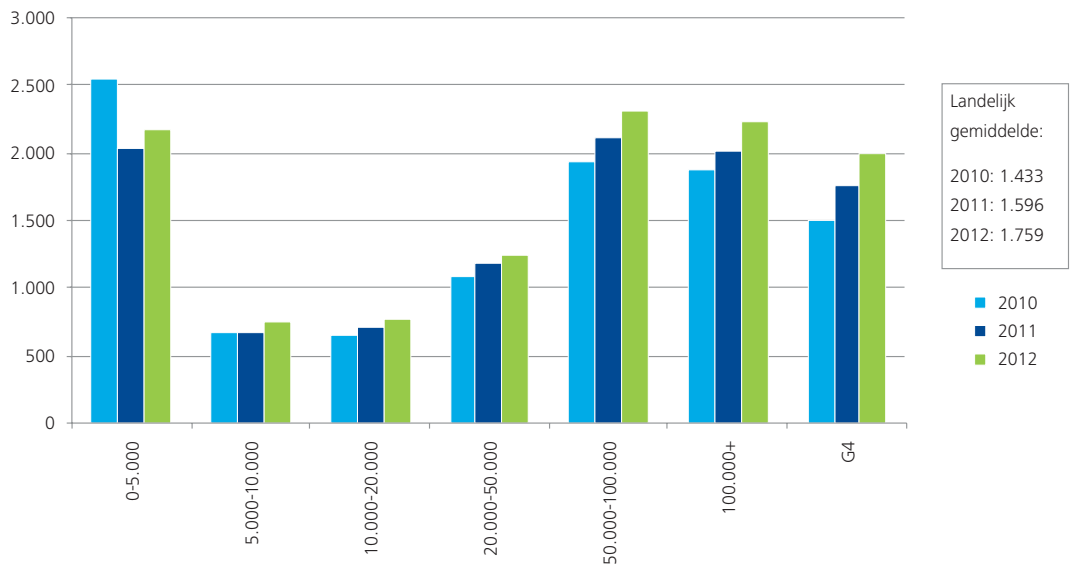
De nettoschuld per inwoner is gemiddeld het hoogst voor gemeenten in Zeeland met een bedrag van € 2.712 per inwoner. De gemeenten in de provincie Limburg hebben met gemiddeld € 971 de laagste nettoschuld. In de volgende figuur is voor elke provincie de nettoschuld per inwoner per gemeente weergegeven.

Ontwikkeling nettoschuld per inwoner gemeenten 2010–2012

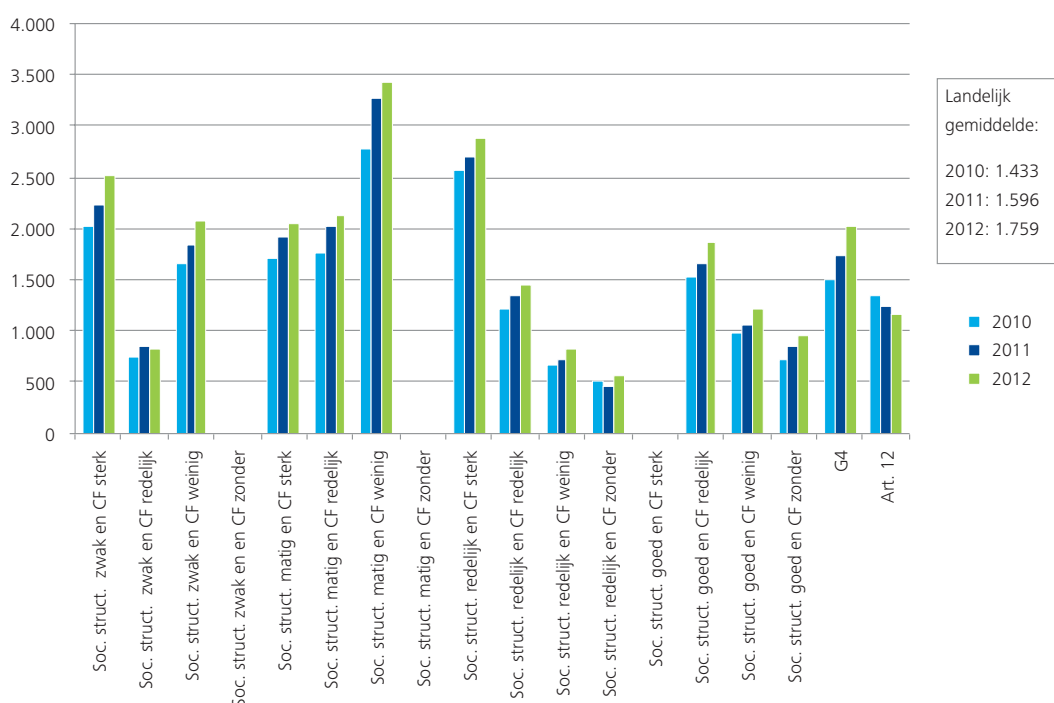
De nettoschuld is bij de middelgrote gemeenten (50.000-100.000 inwoners) met een bedrag van gemiddeld € 2.293 per inwoner hoger dan bij de overige gemeenten. Uit onze analyse blijkt dat de middelgrote gemeenten relatief zwaar getroffen zijn door de banken-, euro- en economische crisis en relatief grote verliezen hebben geleden bij hun grondexploitaties. Dit heeft een nadelig effect op de nettoschuld van deze gemeenten. In de volgende figuur is de nettoschuld per inwoner weergegeven van de gemeenten per inwonersklasse.

Ontwikkeling nettoschuld per inwoner, gemeenten per grootteklasse

De nettoschuld per inwoner gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en mate van centrumfunctie laat zien dat gemeenten met een matige sociale structuur en een geringe centrumfunctie een nettoschuld van gemiddeld € 3.439 per inwoner hebben. Gemeenten met een redelijke sociale structuur en geen centrumfunctie hebben een nettoschuld van gemiddeld € 556 per inwoner. In de volgende figuur is de nettoschuld per inwoner weergegeven gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie.

Ontwikkeling nettoschuld per inwoner, gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie

3.4 Materiële vaste activa

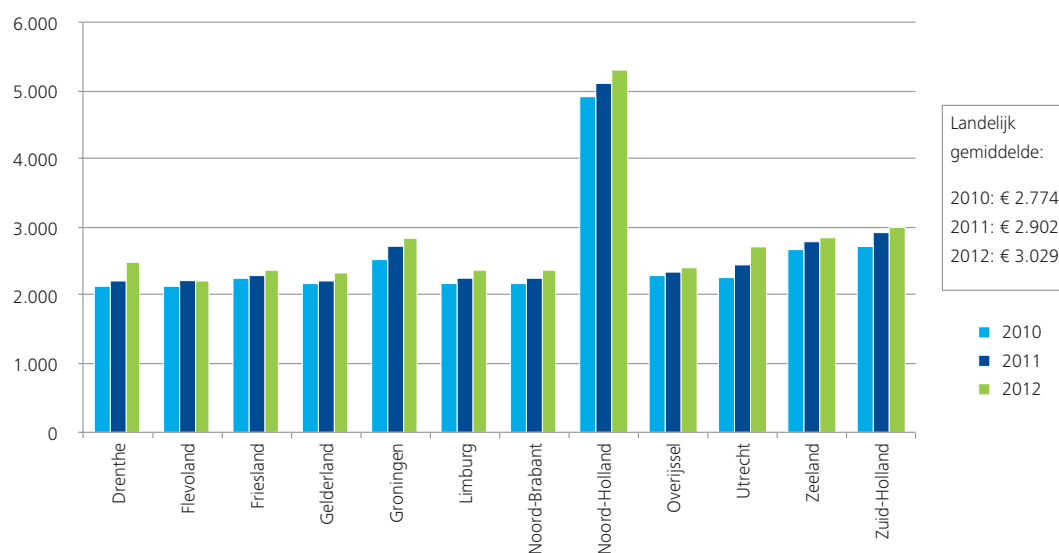
In 2012 is de boekwaarde van de materiële vaste activa van de Nederlandse gemeenten gestegen met € 2,1 miljard. Dit betekent dat de Nederlandse gemeenten in 2012 gemiddeld een bedrag van € 127 per inwoner netto hebben geïnvesteerd in het voorzieningsniveau in de gemeenten. Dit bedrag is overigens nagenoeg gelijk aan de netto-investeringen in 2011. Ultimo 2012 is in totaal € 50,8 miljard geïnvesteerd in het voorzieningsniveau. Dat is gemiddeld € 3.036 per inwoner. Ultimo 2010 was dat nog gemiddeld € 2.779 per inwoner.

Hierbij moet wel worden opgemerkt dat gemeenten binnen de kaders van de van toepassing zijnde verslaggevingsvoorschriften (Besluit Begroting en Verantwoording) zelf het beleid mogen vaststellen voor het activeren van investeringen met maatschappelijk nut, de afschrijvingsmethodiek (lineair of annuïtair) en de afschrijvingsperiode. Om de werkelijke omvang van de netto-investeringen te kunnen vaststellen, zijn dan ook meer gegevens nodig dan alleen de mutatie van de boekwaarde van de materiële vaste activa. Dit heeft ook tot gevolg dat er voorzichtigheid moet worden betracht met het trekken van conclusies over de investeringen.

Landelijk bestaan er aanzienlijke verschillen tussen de gemeenten voor wat betreft de omvang van de investeringen. Opvallend zijn de regionale verschillen, de verschillen in grootte van de gemeente (op basis van het aantal inwoners) en de verschillen tussen gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en mate van centrumfunctie.

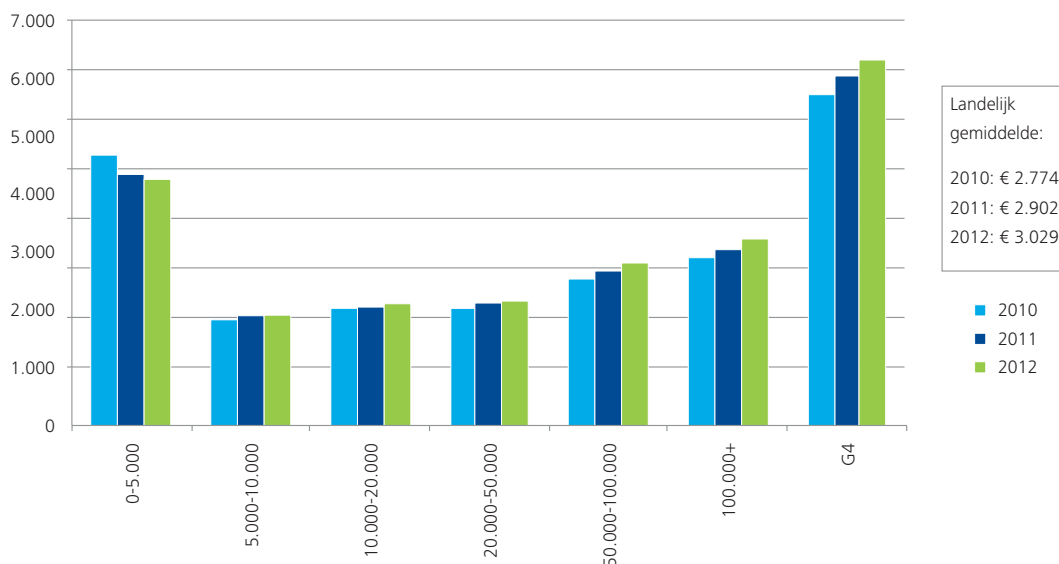
De boekwaarde van de (im)materiële vaste activa per inwoner is voor gemeenten in Noord-Holland met een bedrag van € 5.287 per inwoner gemiddeld het hoogst. De gemeenten in de provincie Flevoland hebben met een boekwaarde van de (im)materiële vaste activa van gemiddeld € 2.227 per inwoner de laagste boekwaarde. In de volgende figuur is de boekwaarde van de (im)materiële vaste activa per inwoner weergegeven van de gemeenten per provincie.

Materiële vaste activa gemeenten per provincie (bedrag per inwoner)

De boekwaarde van de (im)materiële vaste activa per inwoner is bij de kleinste gemeenten en de G4-gemeenten met een bedrag van gemiddeld € 2.922 respectievelijk € 6.306 per inwoner hoger dan bij de overige gemeenten. Verder valt op dat de boekwaarde van de (im)materiële vaste activa per inwoner oploopt naarmate de gemeente meer inwoners telt. In de volgende figuur is de boekwaarde van de (im)materiële vaste activa per inwoner weergegeven van de gemeenten per inwonersklasse.

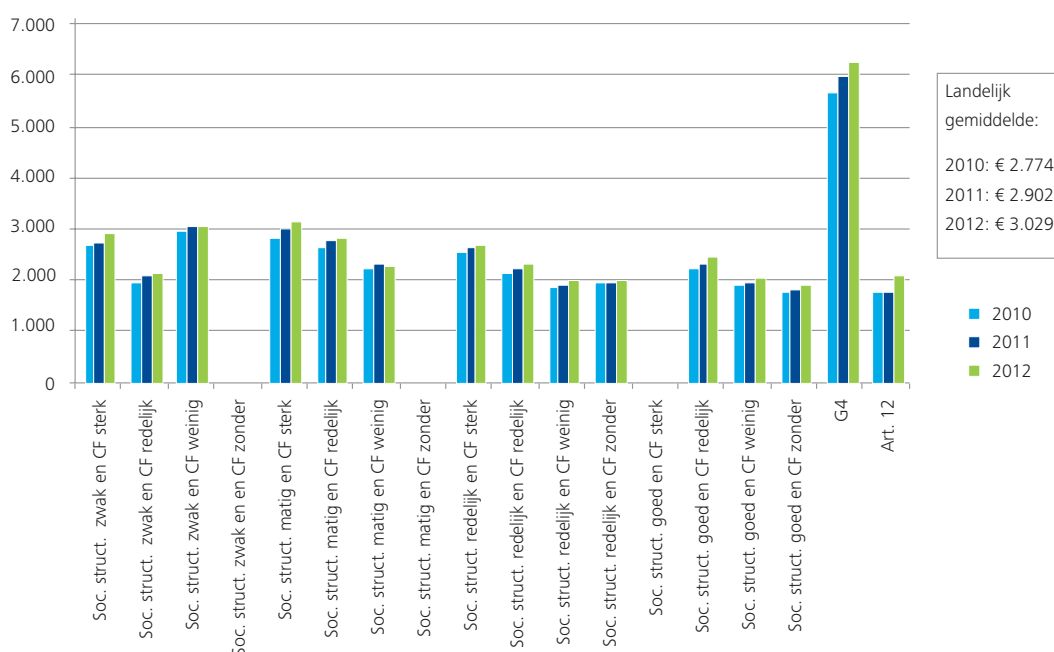
Materiële vaste activa gemeenten per grootteklasse (bedrag per inwoner)

De boekwaarde van de (im)materiële vaste activa per inwoner gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en mate van centrumfunctie laat zien dat gemeenten met een matige sociale structuur en een sterke centrumfunctie een boekwaarde van de (im)materiële vaste activa hebben van gemiddeld € 3.161 per inwoner. Gemeenten met een goede sociale structuur en geen centrumfunctie hebben een boekwaarde van de (im)materiële vaste activa van gemiddeld € 1.907 per inwoner. De G4-gemeenten hebben een boekwaarde van de (im)materiële vaste activa van gemiddeld € 6.306 per inwoner. In de volgende figuur is de boekwaarde van de (im)materiële vaste activa per inwoner per inwoner weergegeven gegroepeerd naar sociale structuur en mate van centrumfunctie.

Materiële vaste activa gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie (bedrag per inwoner)

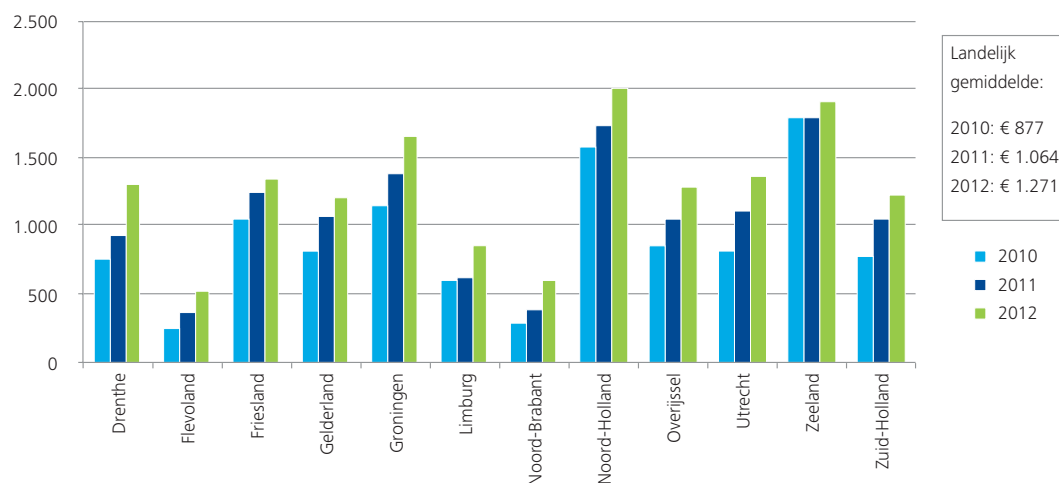
3.5 Nog te dekken kapitaallasten

Als de boekwaarde van de materiële vaste activa wordt verlaagd met het eigen vermogen van de gemeenten ultimo 2012 resteert een saldo van € 21,4 miljard (2011: € 17,9 miljard). Dit is het bedrag dat de gemeenten gezamenlijk nog moeten 'verdienen' in de toekomst om deze investeringen te kunnen dekken. Anders geformuleerd: de Nederlandse gemeenten hebben gezamenlijk ultimo 2012 een bedrag van € 21,4 miljard aan lasten doorgeschoven naar de toekomst. Dit is ongeveer 42% van de totale exploitatieomvang van de Nederlandse gemeenten gezamenlijk in 2012. In 2010 was dit nog gemiddeld € 877 per inwoner. In 2012 is dit opgelopen naar € 1.271 per inwoner.

Landelijk bestaan er aanzienlijke verschillen tussen de gemeenten voor wat betreft de mate waarin kapitaallasten zijn doorgeschoven naar de toekomst. Opvallend zijn de regionale verschillen en de verschillen in grootte van de gemeente (op basis van het aantal inwoners).

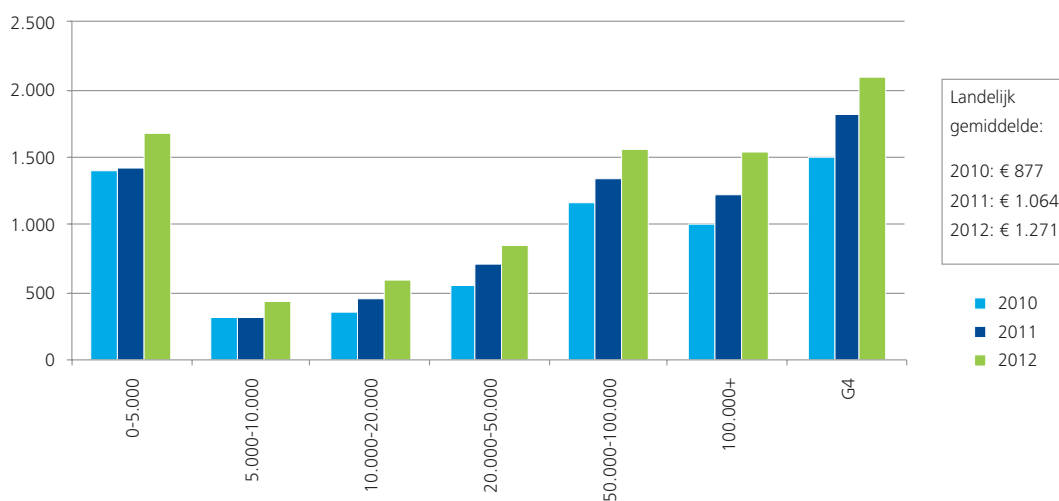
De nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) per inwoner zijn voor gemeenten in de provincies Noord-Holland en Zeeland het hoogst, met een gemiddeld bedrag van respectievelijk € 2.024 en € 1.934. De provincies Flevoland en Noord-Brabant hebben met nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) van respectievelijk gemiddeld € 512 en € 600 de laagste nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen). In de volgende figuur zijn de nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) per inwoner weergegeven van de gemeenten per provincie.

Nog te dekken kapitaallasten per provincie (per inwoner)

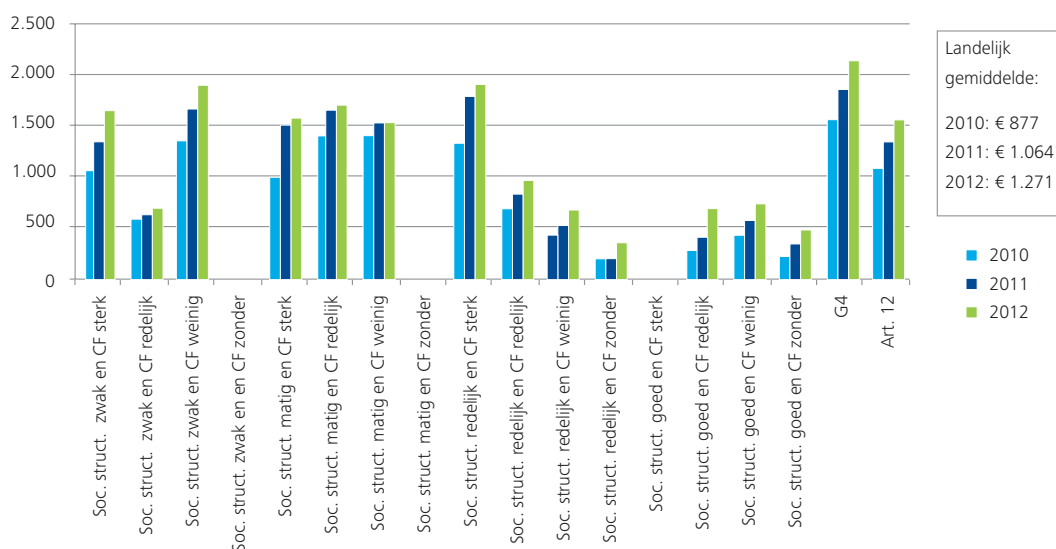
De nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) zijn bij de middelgrote gemeenten (50.000-100.000) met een bedrag van € 1.576 per inwoner hoger dan bij de overige gemeenten. Voorts valt op dat bij de G4-gemeenten en zes kleinste gemeenten de nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) met respectievelijk gemiddeld € 1.701 en € 2.130 per inwoner het hoogste zijn. Bij gemeenten met 20.000 tot 50.000 inwoners bedragen de nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) gemiddeld € 864 per inwoner. In de volgende figuur zijn de nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) per inwoner weergegeven van de gemeenten per inwonersklasse.

Nog te dekken kapitaallasten per grootteklasse (per inwoner)

De nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) per inwoner gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en mate van centrumfunctie bedragen bij gemeenten met een matige sociale structuur en een geringe centrumfunctie gemiddeld € 1.875 per inwoner. Ook bij de G4-gemeenten en bij gemeenten met een redelijke sociale structuur en een sterke centrumfunctie bedragen de nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) per inwoner respectievelijk € 2.130 en € 1.882. Gemeenten met een redelijke sociale structuur en geen centrumfunctie hebben nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) van gemiddeld € 355 per inwoner. In de volgende figuur zijn de nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) per inwoner weergegeven gegroepeerd naar sociale structuur en mate van centrumfunctie.

Nog te dekken kapitaallasten gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie (bedrag per inwoner)

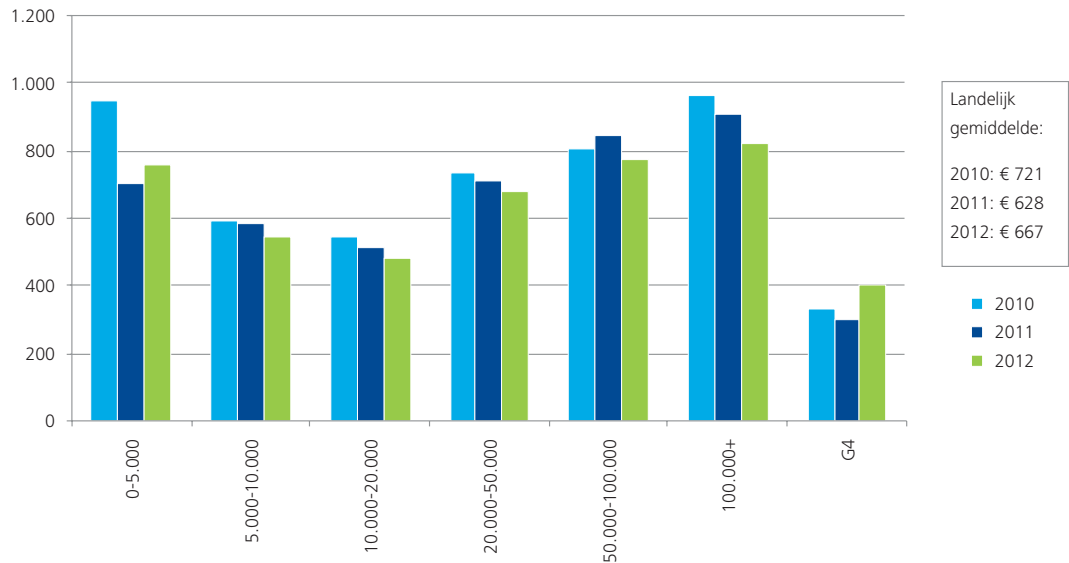

3.6 Voorraden gronden

In 2012 is de boekwaarde van de voorraad gronden (in exploitatie genomen gronden en niet in exploitatie genomen gronden) van de Nederlandse gemeenten gedaald met een bedrag van per saldo € 520 miljoen. Deze daling wordt vooral veroorzaakt door het treffen van verliesvoorzieningen voor de voorraad gronden in eigendom bij de Nederlandse gemeenten enerzijds en het (toch nog) investeren in grondexploitaties anderzijds. Ultimo 2012 is de boekwaarde van de voorraad gronden € 11,2 miljard (gemiddeld € 667 per inwoner). Dit bedrag moeten de gemeenten nog terugverdienen door de verkoop van de gronden aan particulieren en bedrijven.

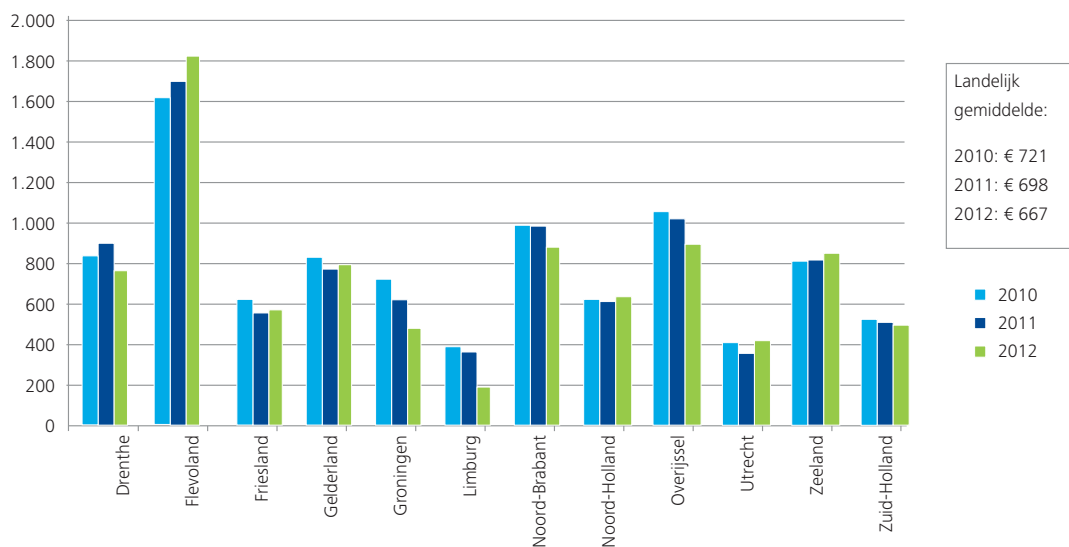
Tussen 2010 en 2012 is de gemiddelde boekwaarde per inwoner gedaald van € 721 naar € 667. Dat is in totaal een daling van € 1,2 miljard. Landelijk bestaan er aanzienlijke verschillen tussen de gemeenten ten aanzien van de omvang van de voorraad gronden op de balans. Opvallend zijn de regionale verschillen en de verschillen in grootte van de gemeente (op basis van het aantal inwoners). De voorraad gronden per inwoner is voor gemeenten met meer dan 100.000 inwoners met een bedrag van € 823 het hoogst en voor gemeenten met 10.000 tot 20.000 inwoners met € 484 het laagst. De voorraad gronden per inwoner is voor de G4-gemeenten met € 399 relatief laag. In de volgende figuur is de voorraad gronden per inwoner weergegeven van de gemeenten per inwonersklasse.

Vorraden per grootteklasse (bedrag per inwoner)

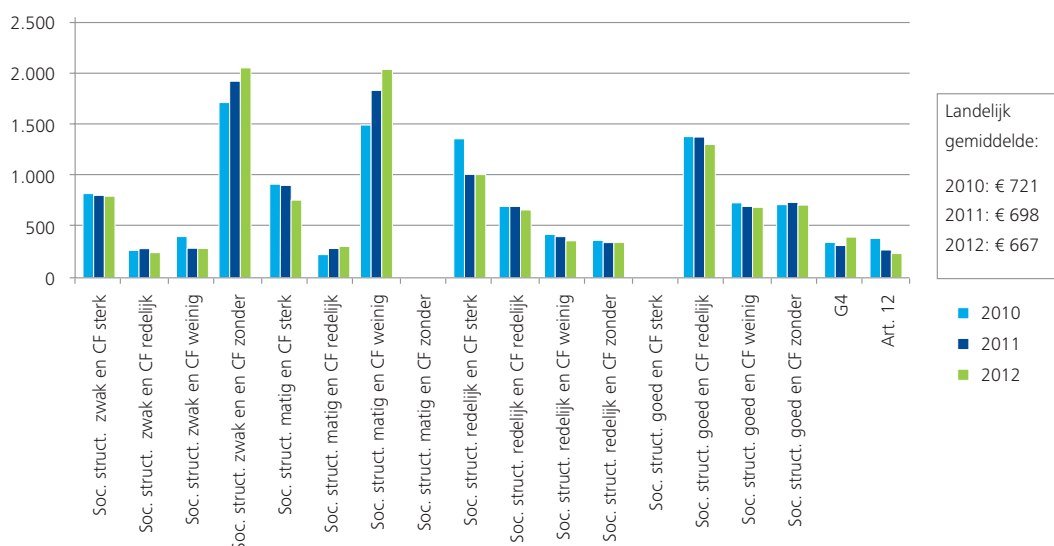
De voorraad gronden per inwoner is voor gemeenten in Flevoland met een bedrag van € 1.838 per inwoner gemiddeld het hoogst. Dit wordt vooral veroorzaakt door de gemeenten Almere en Lelystad. De voorraad gronden per inwoner voor gemeenten in de provincies Overijssel en Noord-Brabant is met respectievelijk € 902 en € 884 ook relatief hoog. De voorraad gronden per inwoner voor gemeenten in de provincie Limburg is met € 192 het laagst. In de volgende figuur is de voorraad gronden per inwoner weergegeven van de gemeenten per provincie.

Vorraden per provincie (bedrag per inwoner)

De voorraad gronden per inwoner gemeenten gegroepeerd naar sociale structuur en mate van centrumfunctie laat zien dat gemeenten met een matige sociale structuur en een geringe centrumfunctie een voorraad gronden van gemiddeld € 2.046 per inwoner hebben. Gemeenten met een zwakke sociale structuur en een redelijke centrumfunctie hebben een voorraad gronden van gemiddeld € 215 per inwoner. In de volgende figuur is de voorraad gronden per inwoner weergegeven gegroepeerd naar sociale structuur en mate van centrumfunctie.

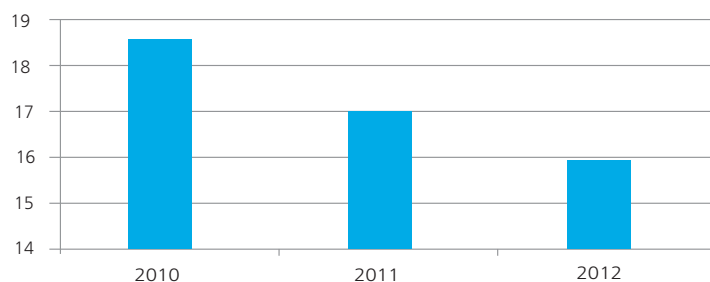
Voorraden gegroepeerd naar sociale structuur en de mate van centrumfunctie (bedrag per inwoner)

3.7 Financiële vaste activa

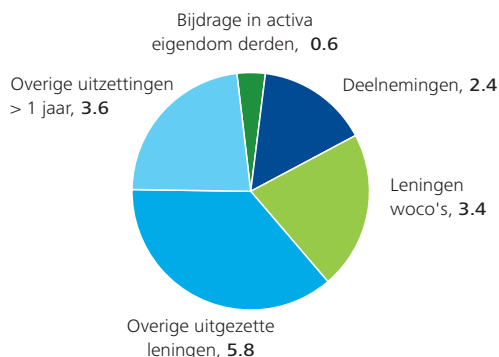
In 2012 is de boekwaarde van de financiële vaste activa van de Nederlandse gemeenten gedaald met een bedrag van € 1,4 miljard. Dit komt voornamelijk doordat de gemeenten per saldo in 2012 meer aan aflossingen op uitgezette leningen hebben ontvangen dan dat zij aan nieuwe leningen hebben verstrekt. De woningcorporaties hebben in 2012 netto circa € 665 miljoen afgelost op de door de gemeenten verstrekte leningen. Deze ontwikkeling is al een aantal jaren zichtbaar. Woningcorporaties lenen zelf op de kapitaalmarkt onder borging van het Waarborgfonds Sociale Woningbouw voor zover de leningen betrekking hebben op de sociale woningbouw. Ultimo 2012 hebben de Nederlandse gemeenten nog een bedrag van circa € 3,4 miljard aan leningen op de balans staan die zijn verstrekt aan woningcorporaties. De daling van de financiële vaste activa heeft op macroniveau tot gevolg gehad dat gemeenten voor dit bedrag geen beroep op de kapitaalmarkt behoeften te doen ter financiering van de investeringen in 2012. In onderstaande tabel is de ontwikkeling van de boekwaarde van de financiële vaste activa van gemeenten in de periode 2010 tot en met 2012 weergegeven.

Ontwikkeling boekwaarde financiële vaste activa 2010-2012 (bedragen x € 1,0 miljard)

3.8 Schatkistbankieren

De gemeenten hebben deelnemingen en langlopende uitstaande leningen. In 2012 is de financiële omvang hiervan afgenomen met € 1,4 miljard tot € 15,8 miljard per 31 december 2012. Hiervoor zijn verschillende redenen aan te wijzen. Ten eerste de aflossing van de langlopende leningen aan woningcorporaties. Ten tweede mogen gemeenten als gevolg van Wet Schatkistbankieren vanaf 24 juni 2012 geen nieuwe uitzettingen meer doen. Aflopende uitzettingen worden niet opnieuw uitgezet.

De samenstelling van de financiële vaste activa staat in de volgende figuur. De overige uitzettingen > 1 jaar en de overige uitgezette leningen (samen € 9,4 miljard) worden afgebouwd en komen beschikbaar om aan het Rijk te worden uitgeleend. In onderstaand figuur is de samenstelling van de financiële vaste activa ultimo 2012 van gemeenten weergegeven (bedragen x € 1,0 miljard).

3.9 EMU-saldo

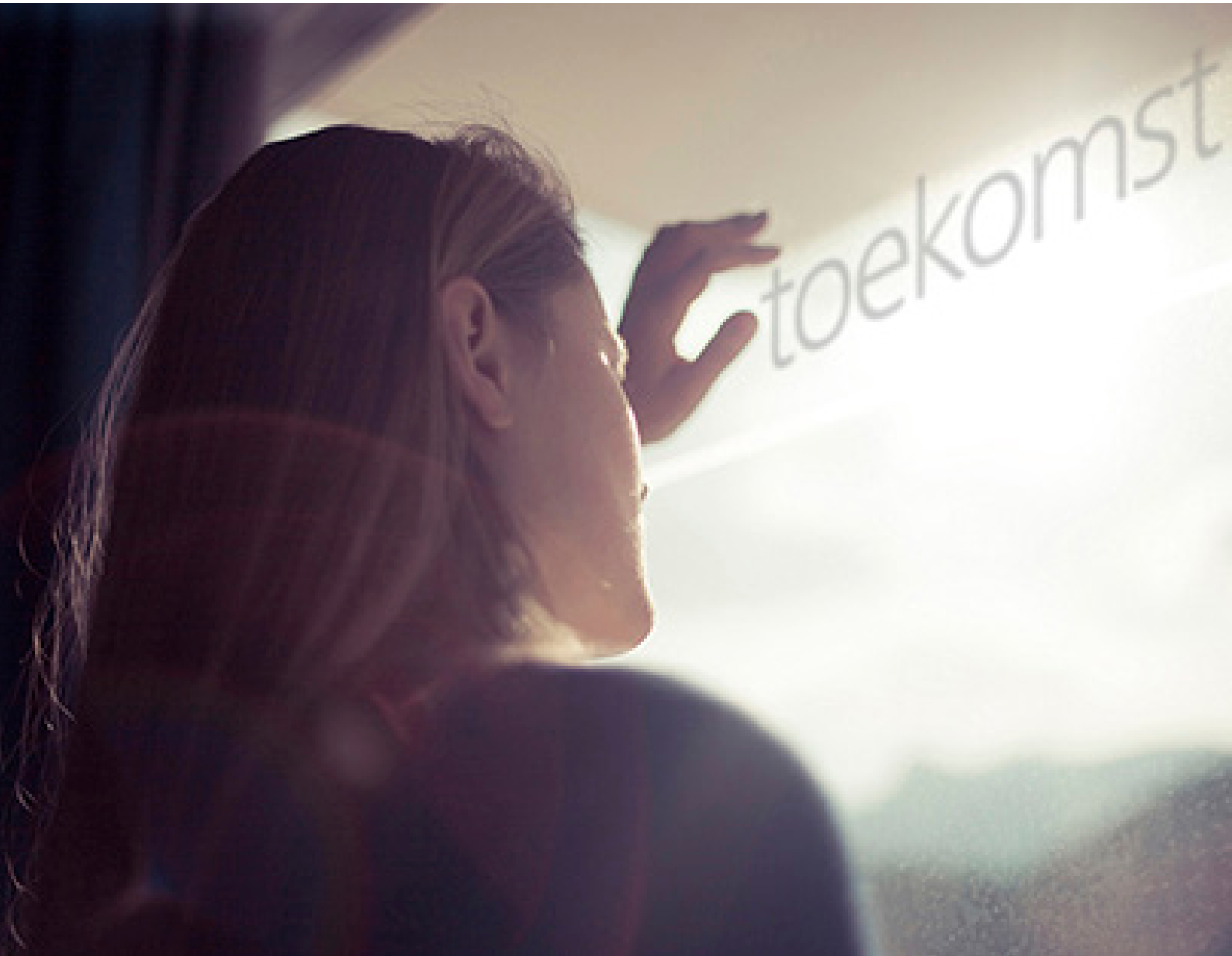
Gemeenten doen mee bij het berekenen van het toegestane EMU-saldotekort. In het kader van de euro is een tekort voor de gehele Nederlandse overheid toegestaan van maximaal 3% van het Bruto Binnenlands Product. Het maximaal toegestane EMU-saldotekort bedraagt hiermee circa € 18 miljard. Voor de gemeenten bedroeg voor 2012 en 2013 het toegestane aandeel hierin maximaal € 2,3 miljard. De gemeenten hebben de referentiewaarde voor het EMU-saldo van € 2,3 miljard overschreden met circa € 0,4 miljard (2011) en € 0,3 miljard (2012). Met andere woorden: gemeenten geven meer uit dan dat ze aan inkomsten ontvangen (op transactiebasis). Voor de begroting van 2013 prognosticeerden de gemeenten dat de referentiewaarde van € 2,3 miljard met € 0,1 miljard zou worden overschreden. Bij de enquête in augustus 2013 was de prognose dat de gemeenten de referentiewaarde met € 1,3 miljard zouden overschrijden. Dit grote verschil toont aan dat gemeenten moeite hebben met het prognosticeren van de investeringen en inkomsten uit de grondverkoop. Bij de begroting van 2014 verwachten de gemeenten dat de referentiewaarde van € 1,9 miljard met € 172 miljoen zal worden overschreden. De gemeenten voldoen met deze cijfers niet aan de Wet Houdbare Overheidsfinanciën.

EMU-saldo gemeenten – Benadering EMU-saldo 2011 en 2012		
Benadering EMU-Saldo	2012	2011
Resultaat voor bestemming	-1.279	-963
Netto investeringen	-2.175	-2.118
Netto voorraadmutatie	519	392
Netto mutatie voorzieningen	228	-122
EMU-saldo	-2.655	-2.810
Referentiewaarde (septembercirculaire 2012)	-2.364	-2.364

EMU-saldo gemeenten in 2012 overschreden met €291 miljoen

EMU-saldo gemeenten in 2011 overschreden met circa € 446 miljoen

EMU-saldo – EMU-enquête 2013					
Nr	Postomschrijving	Effect op EMU	nov-12 min €	aug-13 min €	bijstelling
1	Exploitatiesaldo	+/-	-1140	-1287	-147
2	Afschrijvingen	+	2405	2476	71
3	Bruto dotaties aan voorzieningen tlv de expl.	+	927	981	54
4	Investeringen in (im)materiële vaste activa	-	4466	5242	776
5	Bijdragen van andere overheden, etc	+	378	270	-108
6	Desinvesteringen	+	63	123	60
7	Aankoop van grond	-	1864	1700	-164
8	Baten bouwgrondexploitatie	+	2130	1546	-584
9	Lasten op balanspost voorzieningen	-	774	836	62
10	Lasten ivm transacties met derden tlv	-	31	26	-5
11	Waarde boekwinst aandelen	-	33	29	-4
	EMU-saldo		-2404	-3724	-1320
	Referentiewaarde (september circulaire 2012)				-2.364

4. Provincies

De twaalf provincies vormen de bestuurslaag tussen het Rijk en de gemeenten en opereren vaak als gebiedsgerichte regisseurs die voor verschillende beleidsterreinen stakeholders samenbrengen om regionale afstemming en samenwerking tot stand te brengen. In de volgende figuur zijn de twaalf provincies en hun omvang op basis van lasten per inwoner opgenomen:

Grootte Provincies o.b.v. de totale lasten (bedragen per inwoner)					
	Totale lasten per inwoner 2012	Totale lasten per inwoner 2011	Totale lasten per inwoner 2012	Totale lasten per inwoner 2000	Totale lasten per inwoner 2000
Friesland	980	852	620	617	567
Zeeland	880	776	761	713	641
Groningen	782	615	609	653	555
Noord-Brabant	695	420	526	515	352
Drenthe	619	585	603	565	495
Limburg	557	646	546	477	409
Overijssel	500	663	669	628	421
Flevoland	484	611	603	573	525
Gelderland	448	480	468	522	461
Utrecht	389	411	460	422	403
Zuid-Holland	228	267	255	262	233
Noord-Holland	223	201	342	313	270

Voordat we de kengetallen en trends de revue laten passeren, noemen wij eerst de belangrijkste ontwikkelingen en constatering. De analyse van de financiële gegevens van de twaalf provincies levert het volgende beeld op:

- Het gezamenlijk eigen vermogen van de provincies is in 2012 gegroeid naar € 16,9 miljard.
- De Randstadprovincies en de provincie Zeeland zijn relatief arm, de overige provincies zijn relatief rijk.
- De provincies moeten de komende jaren circa € 8,9 miljard via Schatkistbankieren bij het Rijk onderbrengen, waardoor het Rijk minder bij derden hoeft te lenen.
- Het EMU-saldo van de provincies is in 2012 met circa € 0,5 miljard overschreden.
- De provincies beschikken ultimo 2012 over € 2,4 miljard aan onbestede subsidies.

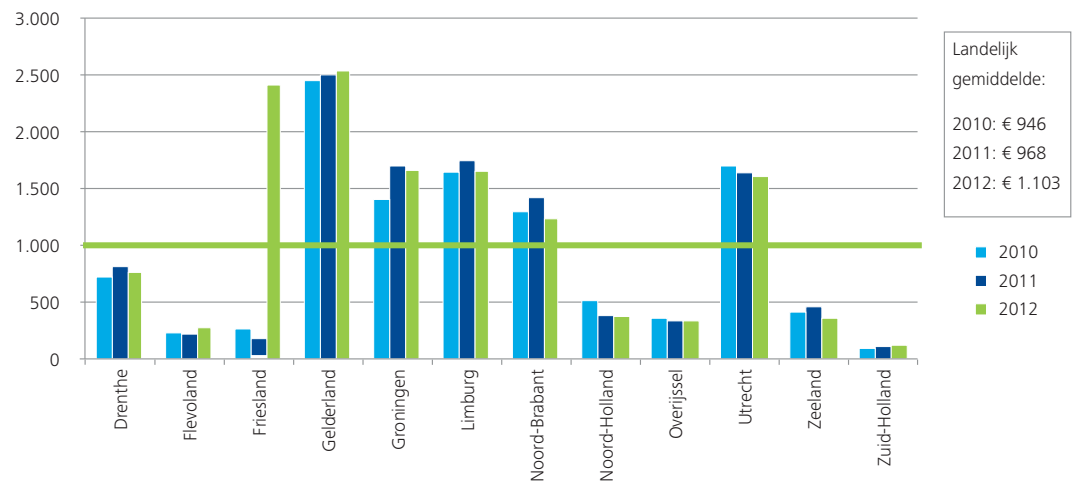
4.1 Eigen vermogen

Het totale eigen vermogen van de provincies per 31 december 2012 bedraagt € 16,9 miljard. Ten opzichte van 31 december 2011 is het eigen vermogen toegenomen met € 756 miljoen. Uitschieter is de provincie Friesland, met een toename van het eigen vermogen met € 1,4 miljard. Deze toename is vooral het gevolg van de verkoop van de aandelen in Nuon. Uitschieter met een dalend eigen vermogen in 2012 is de provincie Noord-Brabant, met een afname van het eigen vermogen met € 513 miljoen. Deze afname is het gevolg van investeringen ten laste van het eigen vermogen, in het verleden gevormd door de verkoop van de aandelen in Essent.

Mede door de verkoop van de belangen in de energiebedrijven is het eigen vermogen van de provincies toegenomen van € 5,2 miljard per 31 december 2008 tot € 16,9 miljard per 31 december 2012. Het eigen vermogen is overigens niet gelijkmatig over de provincies verdeeld. De Randstadprovincies (inclusief Flevoland) en Zeeland hebben een relatief klein eigen vermogen, terwijl de overige provincies een relatief groot eigen vermogen hebben.

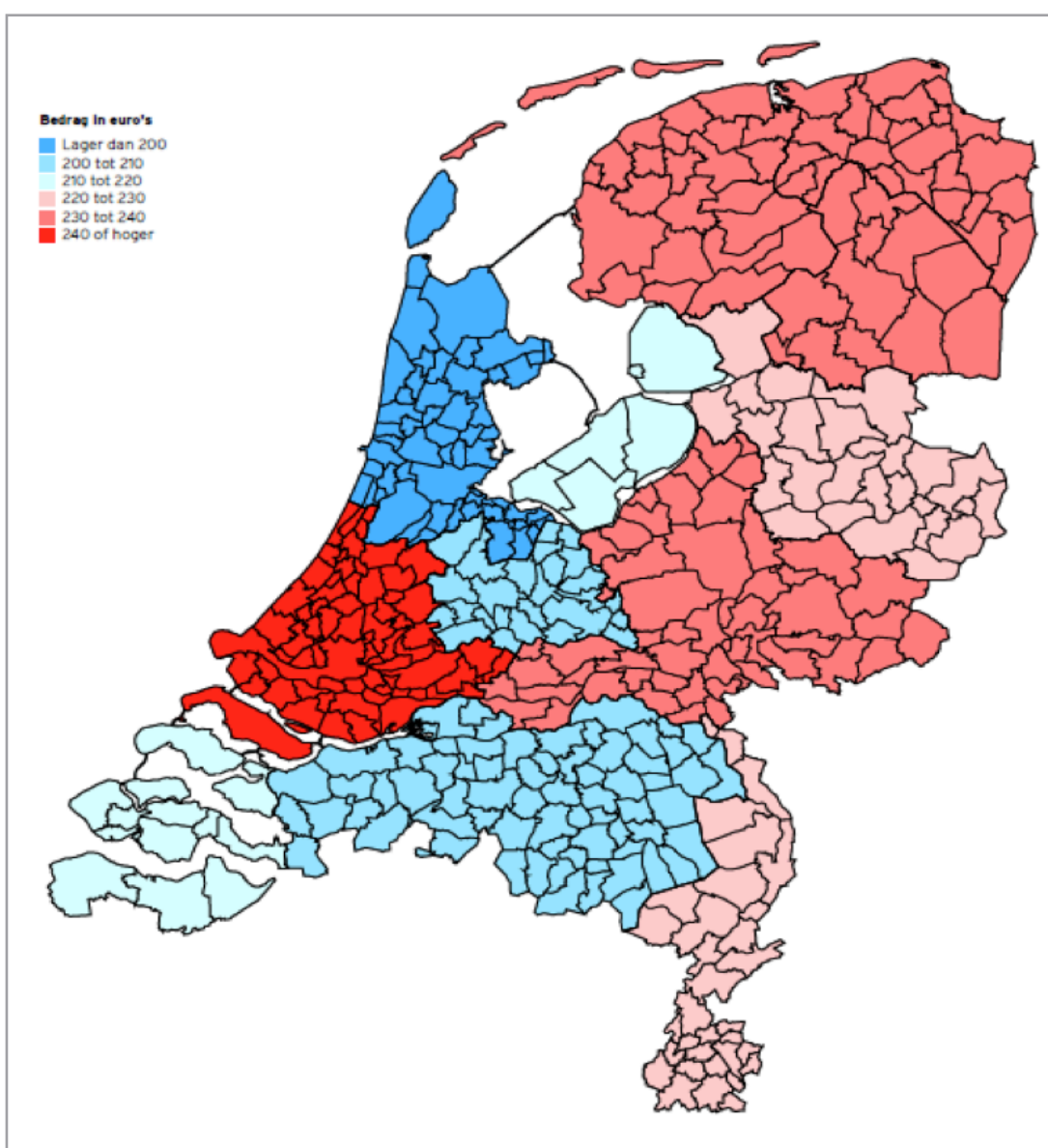
Het eigen vermogen per inwoner van de provincies is toegenomen van € 31 ultimo 2008 tot € 1.013 ultimo 2012. De provincie Gelderland heeft met € 2.541 het hoogste eigen vermogen per inwoner en de provincie Zuid-Holland heeft met € 123 het laagste eigen vermogen per inwoner. In de volgende figuur zijn de verschillen tussen de provincies in beeld gebracht.

Eigen vermogen per inwoner 2010–2012

4.2 Lokale lasten

De lokale lasten per provincie zijn weergegeven in de volgende figuur (bron: www.coelo.nl). Wat opvalt, zijn de relatief grote verschillen tussen de Randstadprovincies. Deze provincies hebben een relatief klein eigen vermogen. De provincie Zuid-Holland heeft de zwakste vermogenspositie en de hoogste lokale lasten. De overige Randstadprovincies hebben relatief lage lokale lasten en dus nog een onbenutte ruimte binnen de lokale lasten. Deze kan worden meegenomen in het weerstandsvermogen.

4.3 Schulden

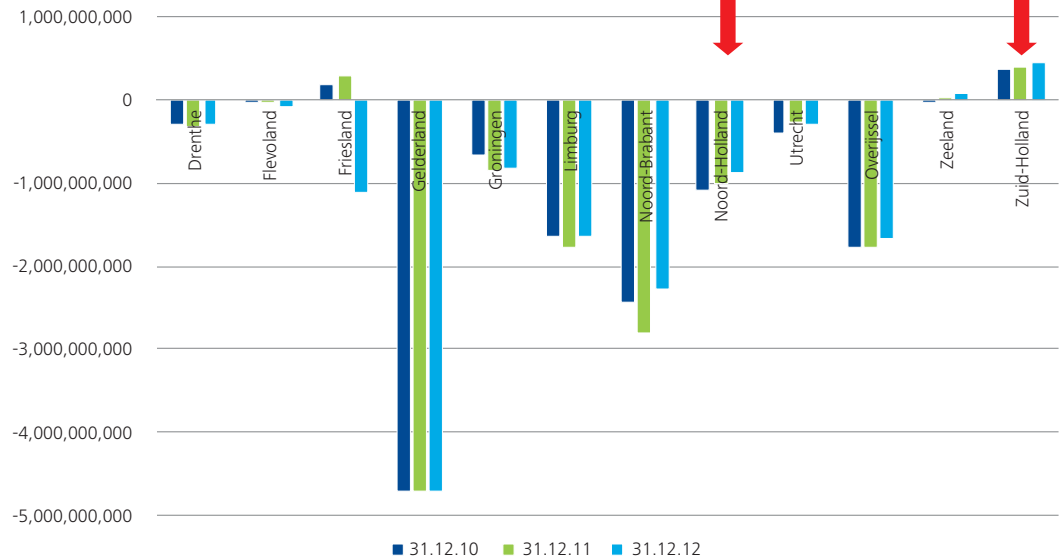
De omvang van de langlopende schulden van de provincies is met € 656 miljoen ultimo 2012 beperkt te noemen. Provincie Zuid-Holland neemt hiervan het grootste deel voor haar rekening, namelijk € 577 miljoen ultimo 2012. De provincies Flevoland en Noord-Holland hebben ultimo 2012 helemaal geen langlopende schulden. Ten opzichte van 31 december 2011 zijn de langlopende schulden toegenomen met € 8 miljoen. Dit komt voor rekening van de provincie Noord-Brabant, die haar langlopende schulden zag oplopen van € 3 miljoen ultimo 2011 naar € 53 miljoen ultimo 2012.

Ontwikkeling langlopende schulden per provincie 2009–2012

	31-12-2012	31-12-2011	31-12-2010	31-12-2009
Drenthe	253.000	389.000	840.000	989.000
Flevoland	0	0	0	0
Friesland	70.000	93.000	116.000	36.139.000
Gelderland	15.463.000	20.948.000	27.933.000	34.918.000
Groningen	15.000	46.000	154.000	158.000
Limburg	2.711.000	2.891.000	3.072.000	10.252.000
Noord-Brabant	52.934.000	3.199.000	5.166.000	7.152.000
Noord-Holland	0	0	46.603.000	47.788.000
Utrecht	7.500.000	7.500.000	2.269.000	25.269.000
Overijssel	212.000	233.000	233.000	233.000
Zeeland	15.000	10.000	0	0
Zuid-Holland	576.519.000	613.529.000	450.901.000	343.947.000
Totaal	655.692.000	648.838.000	537.287.000	506.845.000

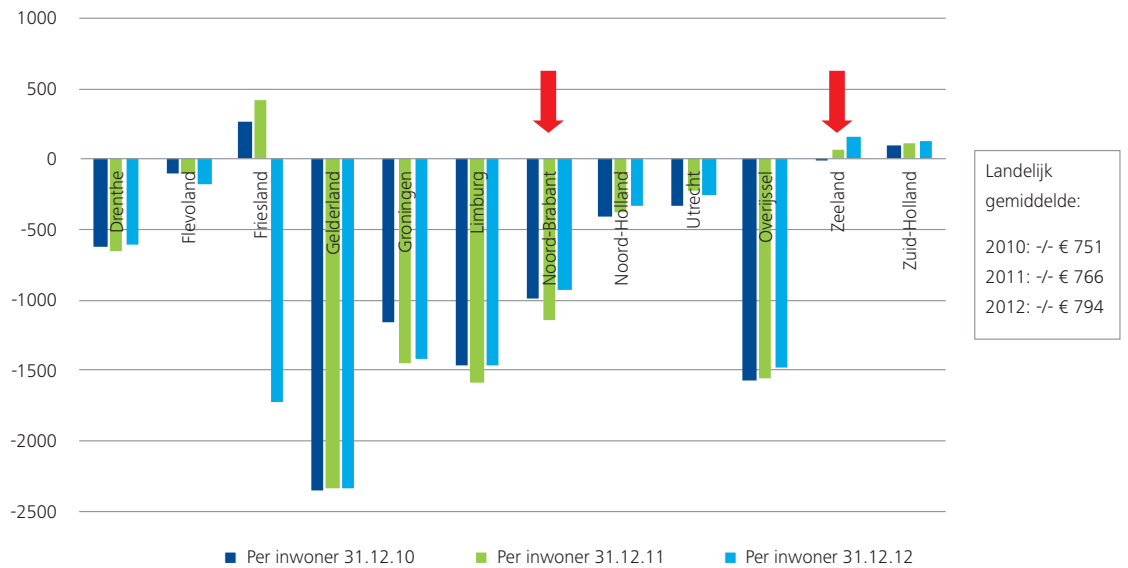
De nettoschulden bedragen bij provincies +/- € 13,3 miljard per ultimo 2012. In feite gaat het dus niet om nettoschulden, maar om nettovorderingen. Provincies hebben collectief meer nettovorderingen dan nettoschuld. De nettoschuld van de provincies is van 2010 tot 2012 afgenomen van +/- € 755 per inwoner tot +/- € 794 per inwoner. Dit zijn veelal overtollige liquide middelen die belegd zijn en die renteopbrengsten opleveren. Alleen de provincies Zuid-Holland en Zeeland hebben een nettoschuld. In de volgende figuur zijn de nettoschulden opgenomen.

Nettoschuld 2010-2012

De verschillen in nettoschulden tussen de provincies zijn groot. De nettoschuld van de provincie Gelderland bedraagt per ultimo 2012 per inwoner -/- € 2.340. De provincie Gelderland heeft hiermee feitelijk de hoogste nettovordering (belegging) per inwoner. De nettoschuld van de provincie Zeeland bedraagt per ultimo 2012 per inwoner € 165. In de volgende figuur zijn de nettoschulden per inwoner voor de provincies opgenomen.

Nettoschuld per inwoner 2010-2012

4.4 Materiële vaste activa

De provincies hebben in de afgelopen jaren aanzienlijk geïnvesteerd in de materiële vaste activa. De boekwaarde van de materiële vaste activa is daardoor toegenomen. De investeringen in materiële vaste activa met economisch nut zijn toegenomen van € 479 miljoen per 31 december 2009 tot € 779 miljoen per 31 december 2012. Hoewel de wetgever het afraadt, hebben de provincies hun investeringen in de openbare

buitenruimte de afgelopen jaren volop geactiveerd. De boekwaarde van deze investeringen is toegenomen van € 1,7 miljard per 31 december 2009 tot € 1,9 miljard per 31 december 2012. De te dekken kapitaallasten zijn daardoor fors toegenomen bij de provincies. Overigens zijn de verschillen per provincie groot, zo blijkt uit het volgende overzicht.

Ontwikkeling nettoboekwaarde materiële vaste activa per provincie 2009–2012

Provincie	Economisch nut			Maatschappelijk nut		
	31-12-2012	31-12-2009	mutatie	31-12-2012	31-12-2009	mutatie
Drenthe	42.539.000	15.117.000	181%	58.586.000	55.731.000	5%
Flevoland	20.344.000	24.573.000	-17%	38.792.000	28.744.000	35%
Friesland	88.452.322	29.439.000	200%	247.606.000	183.956.000	35%
Gelderland	21.890.000	22.544.000	-3%	156.799.000	125.367.000	25%
Groningen	36.838.000	10.787.000	242%	57.604.000	58.989.000	-2%
Limburg	39.467.000	17.924.000	120%	74.001.000	57.073.000	30%
N. Brabant	65.684.000	46.811.000	40%	287.844.000	281.818.000	2%
N. Holland	102.775.000	55.300.000	86%	121.427.000	254.880.000	-52%
Utrecht	114.961.000	23.762.000	384%	1.209.000	3.307.000	-63%
Overijssel	81.040.000	50.408.000	61%	99.012.000	98.592.000	0%
Zeeland	41.563.000	45.600.000	-9%	72.101.000	0	
Zuid-Holland	123.502.000	137.169.000	-10%	724.321.000	541.167.000	34%
Totaal	779.055.000	479.434.000	62%	1.939.302.000	1.689.624.000	15%

4.5 Financieringsstructuur

Met uitzondering van de provincie Zuid-Holland hebben alle provincies de materiële vaste activa volledig gefinancierd met eigen vermogen. Dit betekent dat de begrotingen van deze provincies niet zijn beklemd met rentekosten en dus niet gevoelig zijn voor renteschommelingen op de kapitaalmarkt. De provincie Zuid-Holland heeft ultimo 2012 de materiële vaste activa gefinancierd met circa 45% vreemd vermogen.

Aanwending externe financiering (X € 1,0 mln.)

2012	Drenthe	Flevoland	Friesland	Gelderland	Groningen	Limburg	North Brabant	North Holland	Overijssel	Utrecht	Zeeland	Zuid Holland
Langlopende schulden				15		3	53			8		577
Werkkapitaal (vlottende passiva -/ vlottende activa)	-172	-65	255	-358	-392	-48	497	-506	27	-137	77	-81
Externe financiering	-172	-65	255	-342	-392	-45	550	-506	27	-130	77	495
Kapitaalverstrekking aan deelnemingen	1	2	56	68	2	56	47	113	3		127	10
Uitgezette leningen	124	3	505	1.855	129	279	507	373	350	6	2	3
Overige uitzettingen > ljaar		2	868	2.508	301	1.320	2.320		1.357	170	12	34
Grondexploitaties			35		77	39	218	54	1	56	27	2
Bijdrage aan activa in eigendom derden			33	79		35						57
Inzet financiering FVA en GREX	125	7	1.497	4.510	509	1.729	3.094	540	1.712	232	168	106
Externe financiering materiële vaste activa	-297	-73	-1.241	-4.852	-901	-1.774	-2.544	-1.046	-1.685	-362	-91	389
Materiële vaste activa	101	59	336	179	94	113	354	224	180	116	114	847
Externe financiering in % materiële vaste activa	-2.93	-1.23	-3.69	-1.889%	-954%	-1.562%	-474%	-467%	-772%	-312%	-80%	45%

4.6 Schatkistbankieren

De provincies hebben ultimo 2012 een bedrag van € 8,9 miljard langdurig belegd. Dit geldt vooral voor de provincies buiten de Randstad. Door de invoering van de Wet Schatkistbankieren moeten provincies de uitstaande beleggingen in de komende jaren op een bankrekening bij het Rijk aanhouden. De staatsschuld kan hierdoor de komende jaren dalen met een bedrag van circa € 8,9 miljard. In de volgende figuur zijn de belegde saldi per provincie opgenomen.

Uitgezette middelen ultimo 2012 per provincie

Provincie	Saldo per 31 december 2012	Saldo per inwoner
Drenthe	0	0
Flevoland	1.616.000	4
Friesland	868.055.000	1.341
Gelderland	2.508.174.000	1.247
Groningen	300.971.000	518
Limburg	1.319.766.000	1.175
Noord-Brabant	2.319.991.000	942
Noord-Holland	0	0
Utrecht	169.972.000	137
Overijssel	1.357.393.000	1.193
Zeeland	11.998.000	31
Zuid-Holland	33.871.000	10
Totaal	8.891.807.000	531

4.7 Nog te besteden subsidies

De twaalf provincies hebben ultimo 2012 nog een bedrag van € 2,4 miljard aan vooruit ontvangen subsidies op de balans staan. Deze moeten in de komende jaren worden besteed. De middelen vormen een potentiële impuls voor de overheidsinvesteringen, maar een last voor het EMU-saldo.

Nog te besteden subsidies ultimo 2012 per provincie

Provincie	Vooruit ontvangen subsidies per 31 december 2012
Drenthe	18.375.000
Flevoland	58.980.000
Friesland	215.788.912
Gelderland	73.399.000
Groningen	225.159.000
Limburg	165.057.000
Noord-Brabant	400.040.000
Noord-Holland	384.059.342
Utrecht	125.758.000
Overijssel	144.877.000
Zeeland	113.276.000
Zuid-Holland	491.315.000
Totaal	2.416.084.25

4.8 EMU-saldo

Provincies doen mee bij het berekenen van het toegestane EMU-saldotekort. In het kader van de euro is een tekort voor de gehele Nederlandse overheid toegestaan van maximaal 3% van het Bruto Binnenlands Product. Het maximaal toegestane EMU-saldotekort bedraagt hiermee circa € 18 miljard. Voor de provincies bedroeg voor 2012 en 2013 het toegestane aandeel hierin maximaal € 0,4 miljard. De provincies hebben de referentiewaarde voor het EMU-saldo van € 0,4 miljard in 2012 overschreden met circa € 0,1 miljard. Met andere woorden: provincies geven meer uit dan dat ze aan inkomsten ontvangen (op transactiebasis). Voor 2013 prognosticeerden de provincies bij de begroting van 2013 dat de referentiewaarde van € 0,4 miljard met circa € 0,8 miljard zou worden overschreden. Bij de enquête in augustus 2013 was deze prognose vrijwel gelijk. Bij de begroting van 2014 verwachten de provincies dat de referentiewaarde van € 0,4 miljard met circa € 0,4 miljard zal worden overschreden. De provincies voldoen met deze cijfers niet aan de Wet Houdbare Overheidsfinanciën.

evalua

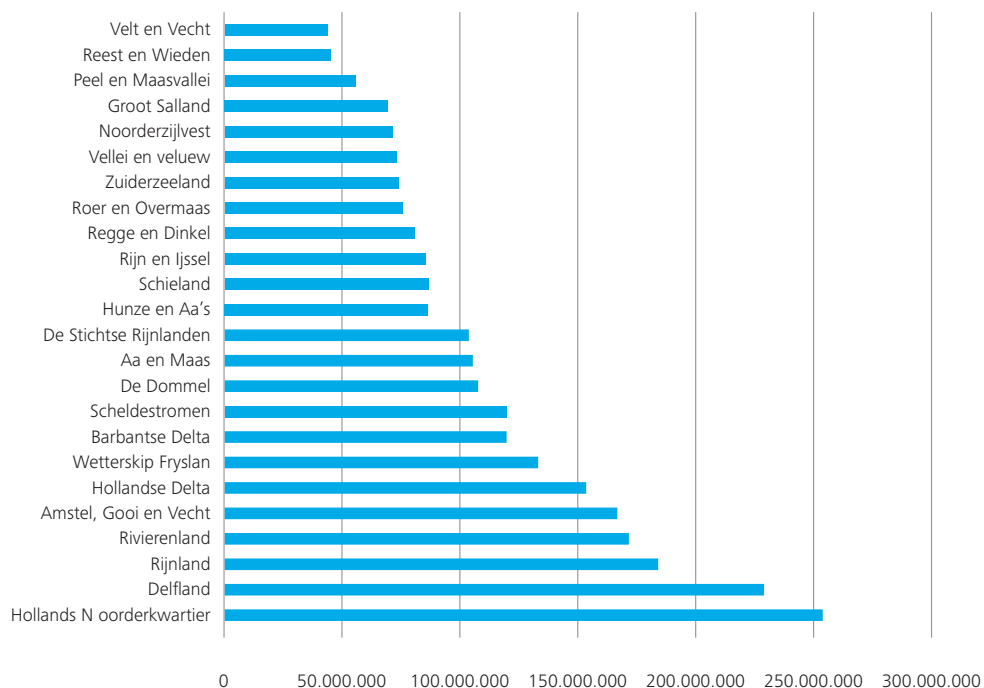
5. Waterschappen

De waterschappen vormen het bestuursniveau dat de waterhuishouding in Nederland reguleert. De waterschappen innen een zuiveringsheffing en belasten op deze wijze hun jaarlijkse lasten door aan de inwoners van hun verzorgingsgebied. Aandachtspunt bij waterschappen: de toenemende kapitaallasten als gevolg van de kapitaalinvesteringen.

In de volgende figuur zijn de 24 waterschappen en hun omvang opgenomen:

Grootte Waterschappen o.b.v. de totale lasten (per 21.12.2012)

Total lasten 2012

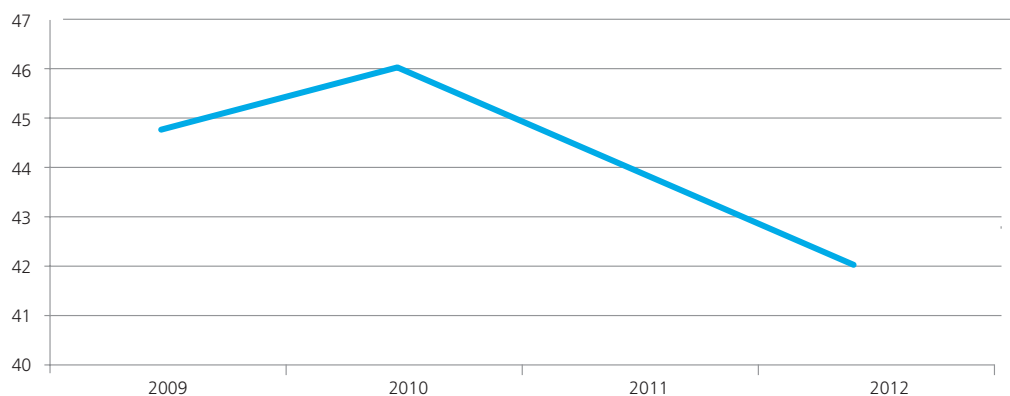
De analyse van de financiële gegevens van de 24 waterschappen levert onder andere de volgende financiële kengetallen en ontwikkelingen op.

- Het eigen vermogen van de waterschappen is in 2012 afgenomen met € 30 miljoen tot € 718 miljoen. Dit is € 42 per inwoner.
- De langlopende schulden van de waterschappen zijn in 2012 toegenomen met een bedrag van € 220 miljoen tot € 5,7 miljard.
- De waterschappen hebben per saldo een nettoschuld van € 6,3 miljard. Ten opzichte van 2011 is de nettoschuld toegenomen met € 300 miljoen.
- De boekwaarde van materiële vaste activa ultimo 2012 is ruim € 6,8 miljard. Ten opzichte van 2009 is de boekwaarde van de materiële vaste activa gestegen met € 926 miljoen als gevolg van investeringen in vooral de bescherming van Nederland tegen hoog water.
- Het EMU-saldo van de waterschappen is in 2012 met circa € 70 miljoen overschreden.

5.1 Eigen vermogen

Het eigen vermogen van de waterschappen is in 2012 gedaald naar € 718 miljoen. Ten opzichte van 2010 is het eigen vermogen gedaald met € 70 miljoen. Het eigen vermogen per 31 december 2012 bedraagt 9% van het balanstotaal. Ultimo 2009 was dit nog bijna 10%. Het resultaat voor bestemming was voor de jaren 2010, 2011 en 2012 nadelig. Dit betekent dat de waterschappen de afgelopen drie jaar op hun eigen vermogen hebben ingeteerd.

Eigen vermogen per inwoner 2009–2012

Het eigen vermogen van de waterschappen per inwoner bedraagt € 42 en is daarmee aanzienlijk lager dan dat van provincies (€ 1.013) en gemeenten (€ 1.759). Het grote verschil is te verklaren doordat waterschappen kapitaalintensieve organisaties zijn en de investeringen financieren met lang vreemd vermogen. De daaruit voortvloeiende lasten worden volledig doorbelast aan de inwoners van het verzorgingsgebied. In de volgende figuur is het eigen vermogen van de waterschappen per inwoner opgenomen.

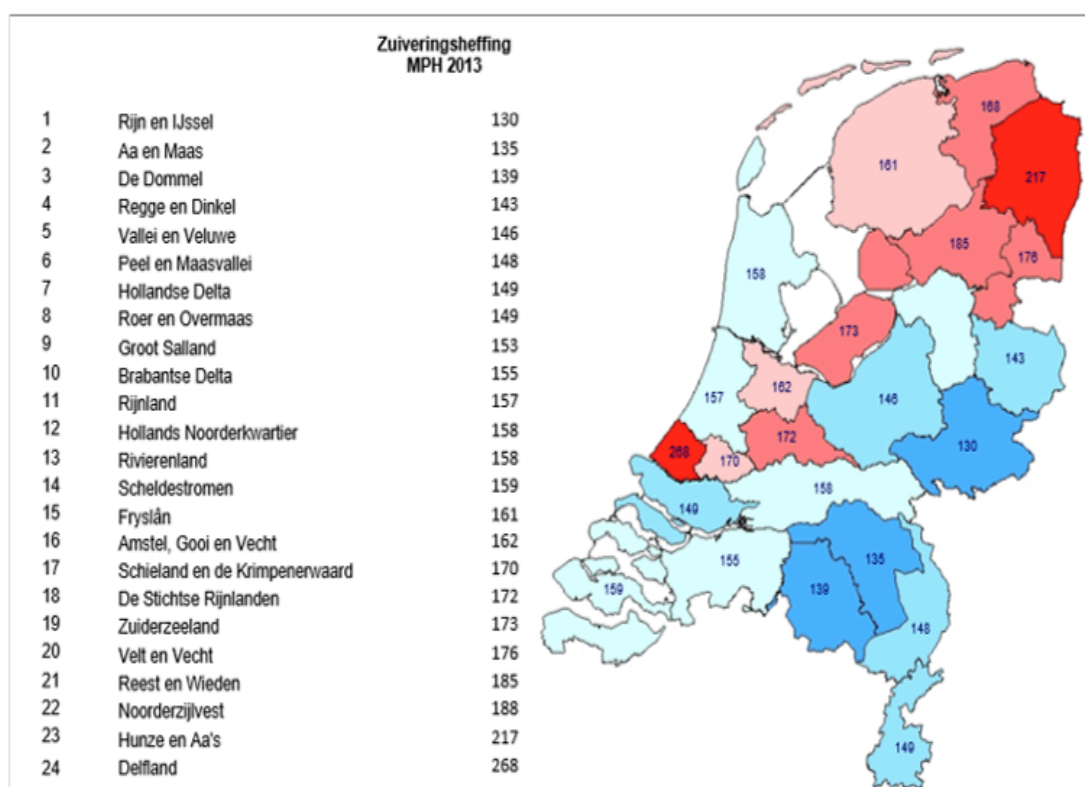
Ontwikkeling eigen vermogen Waterschappen 2009–2012

	Eigen vermogen per inwoner 2012	Eigen vermogen per inwoner 2011	Eigen vermogen per inwoner 2010	Eigen vermogen per inwoner 2009
1 Velt en Vecht	123	85	111	73
2 Scheldestromen	114	113	119	0
3 Hollands Noorderkwartier	83	100	89	76
4 Zuiderzeeland	82	79	71	44
5 Schieland	71	70	60	49
6 Hunze en Aa's	68	76	71	67
7 Wetterskip Fryslân	56	40	59	56
8 Regge en Dinkel	54	38	26	21
9 Rijn en IJssel	43	37	35	30
10 Peel en Maasvallei	41	37	48	47
11 De Stichtse Rijnlanden	41	46	45	33
12 Rijnland	40	36	35	64
13 De Dommel	39	51	63	58
14 Noorderzijlvest	39	40	45	59
15 Groot Salland	34	7	8	15
16 Hollandse Delta	33	45	48	32
17 Roer en Overmaas	32	28	25	25
18 Delfland	30	34	41	81
19 Aa en Maas	30	39	49	52
20 Amstel, Gooi en Vecht	25	30	30	32
21 Rivierenland	20	27	31	36
22 Brabantse Delta	18	22	38	30
23 Vallei en Veluwe	15	27	28	25
24 Reest en Wieden	10	0	6	0

Landelijk
gemiddelde 2012 is
€ 42 per inwoner

5.2 Lokale lasten

De hoogte van de lokale lasten van de Waterschappen zijn weergegeven in onderstaande figuur (bron: www. Coelo.nl). De lokale lasten vanuit de waterschappen bestaan uit een zuiveringsheffing. De landelijk gemiddelde heffing voor een meerpersoonshuishouden was € 164 in 2013. De verschillen tussen de waterschappen zijn aanzienlijk. Zo bedraagt de heffing van het waterschap.

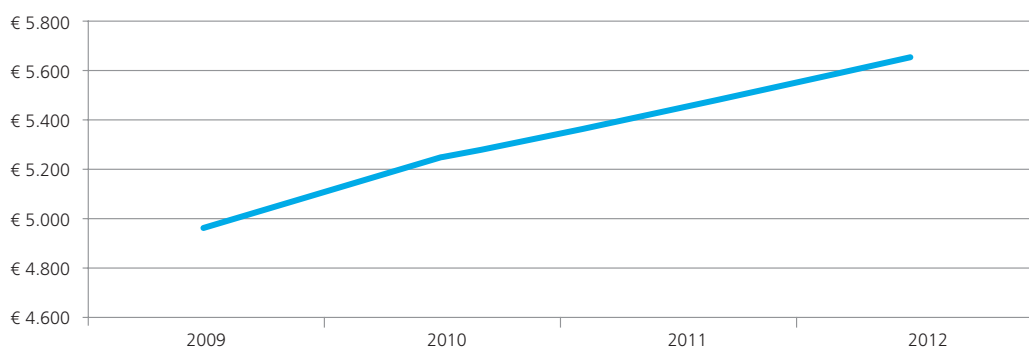
Rijn en IJssel in de regio Arnhem en Nijmegen € 130 per meerpersoonshuishouden, terwijl de inwoners van Waterschap Delfland (regio Den Haag) in 2013 € 268 moesten betalen.

5.3 Schulden

Tegenover de daling van het eigen vermogen in de periode van 2010 tot 2012 staat een stijging van de schulden. Het vreemd vermogen is gestegen van € 6,4 miljard ultimo 2010 naar € 6,9 miljard ultimo 2012. De stijging is het gevolg van een toename van de langlopende schulden. De kortlopende schulden zijn in deze periode afgenomen.

De omvang van de langlopende leningen is gestegen van bijna € 5,0 miljard per 31 december 2009 naar bijna € 5,7 miljard per 31 december 2012. Deze stijging is vergelijkbaar met de stijging van de boekwaarde van de materiële vaste activa in dezelfde periode. Waterschappen financieren hun investeringen voornamelijk met langlopende schulden.

Ontwikkeling lang vreemd vermogen Waterschappen (bedragen X € 1,0 mln.)

De waterschappen hebben ultimo 2012 per saldo een nettoschuld van € 6,4 miljard. Ten opzichte van 2011 is de nettoschuld toegenomen met € 300 miljoen. De nettoschuld per inwoner is bij de waterschappen toegenomen van gemiddeld € 310 ultimo 2009 tot gemiddeld € 371 ultimo 2012. De nettoschuld is het totaal van het lang en kort vreemd vermogen minus de vlottende activa (exclusief voorraden), de langlopende uitgezette leningen en de langlopende beleggingen.

De nettoschuld per inwoner per waterschap verschilt aanzienlijk. De uitkomsten variëren van een nettoschuld van € 82 per inwoner tot € 616 per inwoner. De nettoschuld per inwoner was per ultimo 2012 gemiddeld € 371. In de volgende figuur is de nettoschuld per inwoner voor alle waterschappen opgenomen.

Schuldenpositie (per 31.12.2012)

		Netto schuld per inwoner 2012	Netto schuld per inwoner 2011	Netto schuld 2012	Netto schuld 2012
1	Peel en Maasvallei	€82	€79	€33.560.518	€32.460.606
2	Roer en Overmaas	€112	€105	€80.332.833	€75.605.808
3	Vallei en Veluwe	€160	€168	€169.678.997	€178.303.969
4	Rijnland	€281	€229	€364.900.000	€298.200.000
5	Zuiderzeeland	€224	€236	€88.847.130	€93.259.000
6	Schieland	€269	€249	€155.896.000	€144.036.000
7	Hollandse Delta	€285	€293	€247.686.000	€254.765.000
8	De Stichtse Rijnlanden	€324	€309	€251.361.000	€239.317.000
9	Noorderzijlvest	€426	€351	€159.800.205	€131.731.744
10	Hollands Noorderkwartier	€383	€361	€421.390.000	€397.405.000
11	De Dommel	€378	€371	€315.704.000	€310.047.000
12	Rivierenland	€404	€376	€396.191.000	€368.162.000
13	Brabantse Delta	€396	€377	€319.491.000	€303.602.000
14	Aa en Maas	€401	€383	€280.190.000	€267.602.793
15	Regge en Dinkel	€408	€395	€253.155.000	€245.188.000
16	Velt en Vecht	€436	€419	€91.547.000	€88.047.311
17	Groot Salland	€413	€419	€148.835.978	€151.006.361
18	Reest en Wieden	€470	€429	€103.503.000	€94.478.000
19	Rijn en IJssel	€467	€440	€303.589.000	€285.911.000
20	Hunze en Aa's	€468	€467	€196.524.071	€196.261.245
21	Amstel, Gooi en Vecht	€503	€471	€603.837.289	€565.418.103
22	Wetterskip Fryslân	€525	€479	€341.369.000	€311.178.000
23	Scheldestromen	€528	€504	€201.755.000	€192.696.000
24	Delfland	€616	€626	€862.460.000	€876.243.000

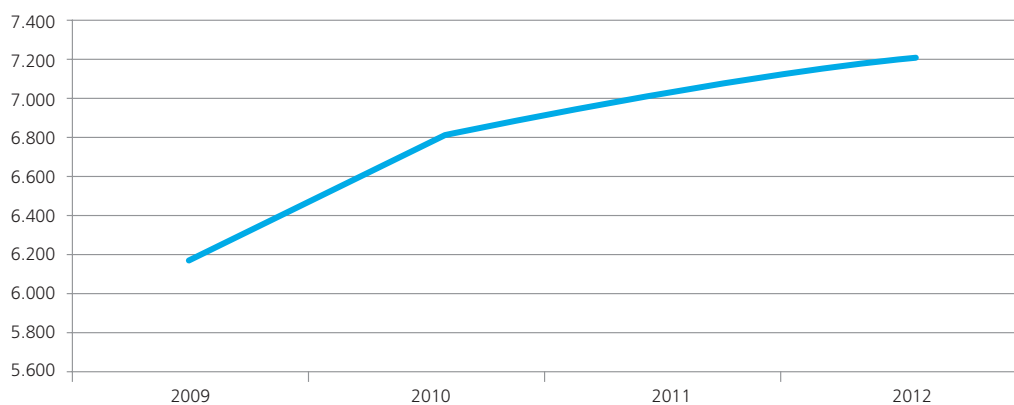
Landelijk
gemiddelde
2012 is €371

5.4 Im(materiële) vaste activa

Een ontwikkeling bij waterschappen is de toename van de boekwaarde van de (im)materiële activa. De boekwaarde van (im)materiële vaste activa ultimo 2012 is ruim € 7,2 miljard. Ten opzichte van 2009 is de boekwaarde gestegen met circa € 1,0 miljoen (+17%). Deze toename is te verklaren door de investeringen in vooral de bescherming van Nederland tegen hoog water.

(Im)materiële vaste activa

De boekwaarde van investeringen per inwoner per waterschap verschilt aanzienlijk. De uitkomsten variëren van een boekwaarde van € 130 per inwoner tot € 678 per inwoner. De boekwaarde per inwoner was per ultimo 2012 gemiddeld € 430. In de volgende figuur is de boekwaarde per inwoner voor alle waterschappen opgenomen.

Boekwaarde (im)materiële vaste activa per inwoner

		(Im)materiële vaste activa per inwoner 311212	(Im)materiële vaste activa per inwoner 311211	(Im)materiële vaste activa per inwoner 311210	(Im)materiële vaste activa per inwoner 311209
1	Peel en Maasvallei	130	123	125	113
2	Roer en Overmaas	145	135	129	122
3	Vallei en Veluwe	176	183	173	169
4	Zuiderzeeland	316	322	325	279
5	Rivierenland	325	314	299	287
6	Hollandse Delta	326	346	361	366
7	Rijnland	342	313	289	251
8	Schieland	352	332	312	304
9	De Stichtse Rijnlanden		366	357	347
10	De Dommel		404	376	348
11	Brabantse Delta	409	395	383	367
12	Groot Salland	432	432	408	405
13	Aa en Maas	432	424	411	385
14	Regge en Dinkel	452	433	411	399
15	Noorderzijvest	472	396	378	289
16	Hollands Noorderkwartier	483	472	430	391
17	Reest en Wieden	518	478	417	379
18	Amstel, Gooi en Vecht	529	501	485	346
19	Hunze en Aa's	540	549	548	548
20	Velt en Vecht	563	572	544	519
21	Wetterskip Fryslân	588	550	537	526
22	Scheldestromen	640	632	611	0
23	Delfland	654	667	674	686
24	Rijn en IJssel	678	651	652	691

Landelijk
gemiddelde 2012 is
€430 per inwoner

Aangezien de totale baten van de waterschappen over dezelfde periode 'maar' met 8% zijn gestegen, is de budgettaire ruimte bij waterschappen voor andere uitgaven kleiner geworden.

Wanneer de boekwaarde van de materiële vaste activa wordt verlaagd met het eigen vermogen van de waterschappen ultimo 2012 resteert een saldo van € 6,5 miljard (2011: € 6,3 miljard). Dit is het bedrag dat de waterschappen gezamenlijk nog moeten 'verdienen' in de toekomst om deze investeringen te kunnen dekken. Anders geformuleerd: de Nederlandse waterschappen hebben gezamenlijk ultimo 2012 een bedrag van € 6,5 miljard aan lasten doorgeschoven naar de toekomst. Dit is ongeveer 240% van de totale exploitatieomvang in 2012 van de Nederlandse waterschappen gezamenlijk.

Landelijk bestaan er aanzienlijke verschillen tussen de waterschappen voor wat betreft de mate waarin kapitaallasten zijn doorgeschoven naar de toekomst. De nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) per inwoner variëren van € 89 per inwoner tot € 635 per inwoner. De nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) per inwoner bedragen per ultimo 2012 gemiddeld € 388. In de volgende figuur zijn de nog te dekken kapitaallasten ('terug te verdienen' investeringen) per inwoner voor alle waterschappen opgenomen.

Ontwikkeling nog te dekken kapitaallasten Waterschappen

	(Im)m.vast activa minus EV 311212	(Im)m.vast activa minus EV 311211	(Im)m.vast activa minus EV 311210	(Im)m.vast activa minus EV 311209	
1	Peel en Maasvallei	89	86	77	65
2	Roer en Overmaas	113	107	104	97
3	Vallei en Veluwe	161	156	145	144
4	Zuiderzeeland	233	243	254	234
5	Schieland	281	262	252	255
6	Hollandse Delta	293	301	313	334
7	Rijnland	302	277	254	187
8	Rivierenland	306	288	268	251
9	De Stichtse Rijnlanden	335	321	312	314
10	De Dommel	361	353	314	290
11	Brabantse Delta	391	373	345	337
12	Groot Salland	398	425	399	390
13	Regge en Dinkel	398	395	385	378
14	Hollands Noorderkwartier	400	373	341	316
15	Aa en Maas	403	385	362	333
16	Noorderzijlvest	433	356	333	231
17	Velt en Vecht	439	487	433	446
18	Hunze en Aa's	472	473	477	481
19	Amstel, Gooi en Vecht	503	471	455	314
20	Reest en Wieden	508	478	411	379
21	Scheldestromen	526	519	491	0
22	Wetterskip Fryslân	532	510	479	470
23	Delfland	624	633	632	605
24	Rijn en IJssel	635	614	617	660

Landelijk
gemiddelde 2012 is
€388 per inwoner

5.5 Financieringsstructuur

De financieringsstructuur van waterschappen kenmerkt zich door een sterke correlatie tussen de materiële vaste activa en de langlopende schulden. De boekwaarde van de materiële vaste activa per 31 december 2012 wordt voor 88% extern gefinancierd. Door de afname van het eigen vermogen en de toename van de schulden is de omvang waarmee investeringen zijn belast met schulden de afgelopen jaren wel toegenomen. De begroting van een waterschap wordt dan ook voor een aanzienlijk deel bepaald door rente en afschrijving (aflossing) en is daardoor minder flexibel.

Aanwending externe financiering Waterschappen 2010–2012

	Waterschappen		
	2012	2011	2010
Langlopende schulden	5.654	5.434	5.251
Werkkapitaal (vlottende passiva -/- vlottende activa)	821	754	652
Externe financiering	6.475	6.188	5.903
Kapitaalverstrekking deelnemingen	49	55	53
Uitgezette leningen	88	91	117
Overige uitzettingen > ljaar	19	23	10
Voorraden	3	12	7
Bijdrage aan activa in eigendom derden			
Inzet financiering FVA en GREX	159	181	187
Externe financiering ten behoeve van het voorzieningenniveau	6.316	6.007	5.716
Materiële vaste activa	7.199	7.017	6.788
Externe financiering in % materiële vaste activa	↑ 88%	↑ 86%	84%

5.6 Schatkistbankieren

Het Rijk hoeft geen rekening te houden met een afname van het financieringstekort door het onderbrengen van overtollige middelen door de waterschappen bij het Rijk op basis van de Wet Schatkistbankieren. Die zijn er namelijk amper. Ultimo 2012 beschikken de waterschappen over € 19 miljoen aan overtollige uitgezette middelen.

5.7 Begroting

De totale lasten van de 24 waterschappen zijn toegenomen van € 2.336 miljoen in 2010 tot € 2.690 miljoen in 2012. De bezuinigingen bij een waterschap hebben veel meer betrekking en invloed op het investeringsprogramma. Dit heeft alles te maken met de toename van de kapitaalslasten (afschrijvingen en rentelasten) van de investeringen om Nederland te beschermen tegen hoog water.

5.8 EMU-saldo

Ook Waterschappen doen mee bij het berekenen van het toegestane EMU-saldotekort. In het kader van de euro is een tekort voor de gehele Nederlandse overheid toegestaan van maximaal 3% van het Bruto Binnenlands Product. Het maximaal toegestaan EMU-saldotekort bedraagt hiermee circa € 18 miljard. Voor de waterschappen bedroeg voor 2012 en 2013 het toegestane aandeel hierin maximaal € 0,3 miljard. De waterschappen hebben de referentiewaarde voor het EMU-saldo van € 0,3 miljard in 2012 overschreden met circa € 0,1 miljard. Met andere woorden, waterschappen hebben in 2012 meer uitgegeven dan dat ze aan inkomsten hebben ontvangen (op transactiebasis). Voor de begroting van 2013 prognosticeerden de waterschappen 2013 dat de referentiewaarde van € 0,3 miljard met circa € 0,2 miljard zou worden overschreden. Bij de enquête in augustus 2013 was deze prognose circa € 80 miljoen lager. Bij de begroting van 2014 verwachten de waterschappen dat de referentiewaarde van € 0,3 miljard met circa € 0,2 miljard zal worden overschreden. De waterschappen voldoen met deze cijfers niet aan de Wet Houdbare Overheidsfinanciën.

Deloitte Accountants B.V.
Orlyplein 10
1043 DP Amsterdam
The Netherlands

T: +31 88 288 2888
www.deloitte.nl

This document has been prepared by Deloitte Accountants B.V. (as defined below) for the sole purpose of providing a proposal to the parties to whom it is addressed in order that they may evaluate the capabilities of Deloitte Accountants B.V. to supply the proposed services.

The information contained in this document has been compiled by Deloitte Accountants B.V. and includes material which may have been obtained from information provided by various sources and discussions with management but has not been verified or audited. This document also contains confidential material proprietary to Deloitte Accountants B.V. Except in the general context of evaluating our capabilities, no reliance may be placed for any purposes whatsoever on the contents of this document or on its completeness. No representation or warranty, express or implied, is given and no responsibility or liability is or will be accepted by or on behalf of Deloitte Accountants B.V. or by any of their partners, members, employees, agents or any other person as to the accuracy, completeness or correctness of the information contained in this document or any other oral information made available and any such liability is expressly disclaimed.

This document and its content are confidential and may not be reproduced, redistributed or passed on, directly or indirectly, to any other person in whole or in part without our prior written consent.

This document is not an offer and is not intended to be contractually binding. Should this proposal be acceptable to you, and following the conclusion of our internal acceptance procedures, we would be pleased to discuss terms and conditions with you prior to our appointment.

In this document references to Deloitte are referenced to Deloitte Accountants B.V. Deloitte Accountants BV is the Netherlands member firm of Deloitte Touche Tohmatsu Limited ("DTTL"). DTTL is a UK private company limited by guarantee, whose member firms are legally separate and independent entities. Please see www.deloitte.com/nl/about for a detailed description of the legal structure of DTTL and its member firms.